

Grzegorz Szyniec

Leksykon Panoszowa na ziemi lublinieckiej

Lasowice Wielkie 2021

Publikacja hobbystyczna z serii

Historia lokalna ziemi oleskiej i lublinieckiej

„Żadne opisy słowne i rysunki nie zastąpią bezpośredniej obserwacji
na miejscu czynionej przez zaciekawione oczy, uczulone uszy,
gdy dziecko tą drogą poznaje życie i ludzi swego środowiska”

– Gustaw Wuttke

*Opracowanie dedykuję wszystkim sympatycznym uczniom z Panoszowa,
których dowodziłem do szkoły.*

– Autor

Spis treści

Panoszów.....	6	Kopalnia iłó [II].....	17
Akcje pomocowe.....	7	Kopalnia piasku.....	17
Betonówka.....	7	Kopalnia rud żelaza.....	17
Bitwa o Dobrodzień.....	7	Kopalnia wapienia.....	17
Bród.....	7	Kopalnia żwiru.....	17
Cajniarnia [I].....	7	Kościół ewangelicki w Molnej [I].....	18
Cajniarnia [II].....	7	Kościół ewangelicki w Molnej [II].....	18
Cegielnia [I].....	7	Kościół śś. Apostołów Piotra i Pawła w	
Cegielnia [II].....	8	Sierakowie Śląskim.....	19
Cegielnia [III].....	9	Kościół śś. Piotra i Pawła w Sierakowie....	19
Czarne.....	9	Kuźnia.....	19
Czarne.....	9	Kuźnica.....	19
Dawna Kolejka.....	9	Kuźnica Sierakowska.....	19
Domy celne.....	9	Legenda o Belzebubie z Niwek.....	20
Dwór.....	9	Legenda o diable Borucie.....	20
Dyslokacja oddziału Armii Czerwonej.....	10	Legenda o kapliczce.....	20
Dyslokacja oddziału Wehrmachtu.....	10	Leonhard Eugen Wilhelm von Prittwitz-	
Fryszernia [I].....	10	Gaffron.....	21
Fryszernia [II].....	10	Leśna.....	21
Fryszernia [III].....	10	Leśna 1.....	21
Gajkowe [I].....	11	Leśnictwo Panoszów.....	21
Gajkowe [II].....	11	Leśnictwo Ponoszów.....	21
Gajówka Panoszów.....	11	Leśnikowe.....	21
Gajówka Pilawy.....	11	Liczba mieszkańców.....	21
Geostanowisko.....	11	Linia kolejowa nr 143.....	22
Gorzelnia.....	11	Linia kolejowa wąskotorowa.....	22
Hermann Gasch.....	12	Liswarta.....	23
Huragan.....	12	Łabędzi Staw.....	23
Huta Panoszów.....	12	Łęg nad Młynówką [I].....	23
Jan Ponosowsky.....	14	Łęg nad Młynówką [II].....	23
Kajowskie [I].....	14	Łęgi w lasach nad Liswartą.....	24
Kajowskie [II].....	14	Marczowskie.....	24
Kanał hutniczy.....	14	Młyn [I].....	24
Kanał Hutniczy (Kanał Kościelski).....	14	Młyn [II].....	24
Kanał Niwki-Dąbrowa.....	14	Młynówka Kamińska.....	24
Karczma [I].....	14	Nadleśnictwo Panoszów.....	24
Karczma [II].....	15	Nadleśnictwo Patoka.....	24
Karl Leonhard Friedrich Anton von		Napad na plebańię w Lubecku.....	25
Prittwitz-Gaffron.....	15	Niwki [I].....	25
Kasa emerytalno-rentowa.....	15	Niwki [II].....	26
Kolonia [I].....	15	Obóz pracy w Sierakowie.....	26
Kolonia [II].....	16	Odlewnia.....	26
Koło Gospodyń Wiejskich.....	16	Olszynki.....	26
Kopalnia iłó [I].....	16	Otwory wiertnicze.....	26

Owczarnia [I].....	26	Potok Jeżowski.....	37
Owczarnia [II].....	27	Powiat dobrodzieński.....	37
Pałac.....	27	Powiatowa Szkoła Gospodarstwa	
Panoszowski Las.....	28	Wiejskiego.....	38
Panoszowski Staw.....	28	Principatus Silesiae Oppoliensis.....	38
Panoszów [I].....	28	Przemysłowa Ferma Tuczu Trzody	
Panoszów [II].....	28	Chlewnej.....	38
Panoszów [III].....	29	Przynależność do cesarstwa.....	38
Panoszów [IV].....	29	Przynależność do monarchii.....	39
Panoszów [V].....	29	Przynależność do państwa.....	39
Panoszów [VI].....	29	Przynależność do księstwa.....	40
Panoszów [VII].....	29	Przynależność do prowincji.....	40
Panoszów [VIII].....	30	Przynależność do rejencji/województwa	40
Panoszów [IX].....	30	Przynależność do okręgu/powiatu.....	41
Panoszów [X].....	30	Przynależność do okręgu	
Panoszów-Zborowskie.....	30	policyjnego/urzędowego.....	41
Państwowe Gospodarstwo Rolne w		Przynależność do gminy/gromady.....	41
Panoszowie.....	30	Przynależność ewangelików.....	42
Parafia Ewangelicko-Augsburska w Molnej		Przynależność katolików.....	43
.....	30	Przynależność izraelitów.....	43
Parafia Ewangelicko-Augsburska w		Spółdzielnia Mieszkaniowa.....	43
Sierakowie.....	31	„Stop ze smrodem w gminie Ciasna”.....	43
Parafia Rzymskokatolicka śś. Apostołów		Stowarzyszenie Opieki nad Biednymi....	43
Piotra i Pawła w Sierakowie Śląskim.....	31	Sylvius Wilhelm von Koscielski-Ponoschau	
Park Krajobrazowy „Lasy nad Górną			43
Liswartą”.....	32	Szerłat.....	44
Patoka [I].....	32	Szkoła ewangelicka w Molnej.....	44
Patoka [II].....	32	Szkoła katolicka.....	44
Patoka [III].....	33	Szkoła Podstawowa.....	44
Patoka [IV].....	33	Szlifiernia.....	45
Patoka IA.....	33	Tartak [I].....	45
Patoka II.....	34	Tartak [II].....	45
PGR Panoszów.....	34	Telefonizacja.....	45
Piekarnia.....	35	Ulice.....	45
Piławy.....	35	Urząd Leśny.....	46
Pisownia nazwy.....	35	Urząd Pocztowy.....	46
Plebiscyt na Górnym Śląsku.....	36	Urząd Stanu Cywilnego.....	46
Podleśnictwo Panoszów.....	36	Wapiennik.....	46
Poliwoda.....	36	Wiek pary.....	46
Pomniki przyrody.....	36	Wielki piec.....	46
Ponoszów [I].....	36	Wiosło.....	46
Ponoszów [II].....	36	Właściciele.....	47
Ponoszów [III].....	36	Zborowska Droga.....	49
Posterunek Nadzoru Celnego.....	36	Zdrowy Las.....	49
Posterunek Pocztowy.....	37	Zespół dworsko-parkowy.....	49
Posterunek Żandarmerii.....	37	Zespół pałacowo-parkowy.....	49

Zespół Szkół Rolniczych Patoka.....	49	Podsumowanie najważniejszych wydarzeń	
Źródelnik.....	49		50

Panoszów

Panoszów to wieś na Śląsku (Górny Śląsk), przy granicy z Małopolską, na ziemi lublinieckiej¹, na Obniżeniu Liswarty, nad Liswartą i Potokiem Jeżowskim (dorzecze Odry), w Polsce, w województwie śląskim, w powiecie lublinieckim, w gminie Ciasna, w sołectwie Panoszów, 19 km na północ od Lublińca;

powierzchnia (2021): 1407 ha; ludność (2016): 540 mieszkańców;

leży na utworach geologicznych górnego (późnego) triasu, dolnej (wczesnej) jury, plejstocenu (złodowacenie środkowopolskie) i holocenu, z wychodniami dwóch pierwszych; rzeźba terenu falista lub pagórkowata, na zachodzie wsi płaska, 230–281 m n.p.m.; pośrodku wsi ostaniec;

gleby bielcowe, mało urodzajne, typowe dla prawego brzegu Odry;

osadzona zapewne w późnym średniowieczu, na rubieżach terytorium, na którym *Geograf Bawarski* wspominał Opolan, w obrębie wykarczowanej Puszczy Śląskiej, jako majątek rycerski; pierwotnie oparta na rolnictwie; 1544 wzmiankowana poprzez osobę mieszczanina opolskiego Jan Ponosowsky'ego, 1566 poprzez tego samego, ale już jako rolnika z Panoszowa; II poł. XVII w. rozkwitła dzięki hutnictwu, pocz. XIX w. dodatkowo dzięki górnictwu; pod koniec XIX w. hutnictwo upadło, a właściwie przeniosło się do Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego; od 1945 w Polsce; 1949–1991 wieś pegeerowska;

do Panoszowa należą: Gajkowe, Kolonia, Niwki, osada leśna Niwki, Olszynki, Pilawy; ponadto do sołectwa Panoszów należy kolonia Patoka.

Toponim

od antroponimu 'Panosz'; 'panosza' – rycerz służebny nieszlacheckiego pochodzenia; por. czes. 'panoš'; 1410/1411 odnotowano nazwisko Panosz; 1488 odnotowano nazwisko Panosza

Nazwy

- ♦ do 1936: Ponoschau
- ♦ 1936–1945: Hegersfelde
- ♦ 1945–1947: Panoszów
- ♦ od 1947: Panoszów

1 Ilekoć będzie mowa o ziemi lublinieckiej, oznacza to obszar powiatu lublinieckiego w granicach sprzed podziału w 1922 r.

Akcje pomocowe

Tabela 1: Akcje pomocowe mieszkańców Panoszowa i Patoki

Rok	Cel	Ofiara
1844	odbudowa Dusznik-Zdroju po pożarze	2 grosze 6 fenigów
1844	pomoc powodziom ze Wschodnich i Zachodnich Prus	8 groszy
1850	pomoc powodziom z powiatu górowskiego	13 groszy 2 fenigi

Betonówka

nazwa zwyczajowa odcinka drogi powiatowej nr 2010 S – ul. 1 Maja w Kuźnicy Sierakowskiej; 1934 zbudowana z płyt betonowych, na odcinku Kuźnica Sierakowska-Kolonia; do budowy zaangażowano bezrobotnych i prawdopodobnie członków oddziału Służby Pracy Rzeszy w Zborowskim; pod koniec lat 70. XX w. od mostu nad Potokiem Jeżowskim wyasfaltowana; 1939 i 1997 przerywana przez powódzie.

Bitwa o Dobrodzień

rozegrana 5–6 V 1921 w Dobrodrożu, podczas III powstania śląskiego; agresorem była strona polska, napadniętą była strona niemiecka; bitwę wygrała strona polska; liczbę zabitych po stronie polskiej określa się od 13 do „znacznej”, w tym 7 gimnazjalistów z Częstochowy, po stronie niemieckiej – od 2 do 20; ponadto strona polska wzięła 264 jeńców, broń i okradła sklepy z towaru.

Bród

na Potoku Jeżowskim; wykazywany na mapach przedwojennych pomiędzy Groblami w Wędzinie a Olszynkami, wykorzystywany do przeprowadzania bydła na wypas.

Cajniarnia [I]

dawna, w Pilawach, w składzie Huty Panoszków; najpóźniej 1822 zbudowana przez Wilhelma Georga Gottlieba von Koscielski-Ponoschau; 1848/1853 przekształcona we fryszerię.

Cajniarnia [II]

dawna, w nieznanej lokalizacji, w składzie Huty Panoszków; 1826 wykazana; niewątpliwie zbudowana przez Wilhelma Georga Gottlieba von Koscielski-Ponoschau; istniała epizodycznie; być może przekształcona w inny zakład.

Cegielnia [I]

dawna; przed 1845 zbudowana; czerpała glinę z hałd kopalni rud żelaza; przed 1865 zlikwidowana.

Cegielnia [II]

producent ceramiki budowlanej w Patoce; około 1890 zbudowana wraz z tartakiem przez księcia von Radolin; wyposażona w napęd parowy i piec Hoffmanna; jednocześnie na potrzeby cegielni i tartaku zbudowano linię kolejową wąskotorową, a na potrzeby samej cegielni założono kopalnię ilów w Panoszowie; do 1935 czerpała glinę z nieudokumentowanego złoża na południe od złoża Patoka IA, od 1935 – ze złoża Patoka, ponadto 1958–1993 – ze złoża Patoka IA; do 1998 transportowała surowiec pociągami wąskotorowymi, od 1998 – ciężarówkami; 1909 wyposażona w

Ilustracja 1: Cegielnia w Patoce

suszarnię parową; 1945 zajęta, a 1949 formalnie przejęta przez Dyрекcję Lasów Państwowych Okręgu Śląskiego, wraz z tartakiem przyjęła nazwę Zakład Produkcyjny Patoka; 1950 przyjęła nazwę Lublinieckie Zakłady Ceramiki Budowlanej, została producentem na rzecz Zakładów Materiałów Budowlanych Przemysłu Węglowego w Katowicach (później pod nazwą Przedsiębiorstwo Materiałów Budowlanych Przemysłu Węglowego w Katowicach); w zbliżonym czasie zlikwidowano tartak; w czasie działalności na rzecz przemysłu węglowego połączona bocznica normalnotorową linii kolejowej nr 143; 1990 wydzierżawiona przez obywatela Danii, przyjęła nazwę Patoka Industries Ltd; 1991 sprywatyzowana na jego rzecz; 1998 kupiona przez holding CRH plc z Irlandii; 2001 przyjęła logo CRH Klinkier; 2017 kupiona przez Grupę Lode, przyjęła logo LHL Klinkier.

Tabela 2: Przynależność cegielni w Patoce

Okres	Jednostka
1945–1949	Dyrekcja Lasów Państwowych Okręgu Śląskiego, 1945–1945 z siedzibą w Katowicach, 1945–1949 z siedzibą w Bytomiu, 1949–1949 z siedzibą w Opolu
1950–1950	Rejon Wielki Lasów Państwowych w Opolu
1950–1953	Centralny Zarząd Budownictwa Węglowego w Katowicach
1953–1956	Centralny Zarząd Budownictwa Węglowego w Stalinogrodzie
1956–1958	Centralny Zarząd Budownictwa Węglowego w Katowicach
1959–1982	Zjednoczenie Budowlano-Montażowe Przemysłu Węglowego w Katowicach
1983–1990	Zrzeszenie Przedsiębiorstw Budowlano-Montażowych Górnictwa w Katowicach, od 1987 w składzie Wspólnoty Węgla Kamiennego w Katowicach

Cegielnia [III]

niedoszła, pod nazwą roboczą Patoka II, w Patoce; 1975 opracowana; po kilku latach dywagowania zarzucona.

Czarne

osada w sołectwie Zborowskie; pierwotnie pustkowie leśne należące do Panoszowa; 1722 wzmiankowana; 1954 przełączona do Zborowskiego; [1967?] zabudowana górniczym ośrodkiem wypoczynkowym (obecnie pustostan); 1980 wyodrębniona ze Zborowskiego, uzyskała status osady.

Toponim

od 'czarny' – najciemniejszy kolor; tu: ciemne miejsce w lesie

Nazwy

- ♦ do 1936: Czarne
- ♦ 1936–1950: Schwarzeck
- ♦ od 1950: Czarne

Tabela 3: Liczba mieszkańców Czarnego

Rok	Liczba mieszkańców	Uwagi
1910	12	

Czorne

część lasu w Panoszowie.

Dawna Kolejka

droga leśna Patoka–Panoszów, ślad dawnej linii kolejowej wąskotorowej.

Domy celne

zbudowane 1923 lub nieco później jako mieszkania służbowe funkcjonariuszy Posterunku Nadzoru Celnego.

Dwór

zabytek, część zespołu dworsko-parkowego; około 1752 zbudowany przez Georga Henrica von Rouzitz de Helm; budowa pochłonięła folwark Kajowskie; krótko po 1806 przebudowany lub odbudowany przez Wilhelma Georga Gottlieba von Koscielski-Ponoschau, zapewne do spółki z braćmi; w ramach zespołu powstały czworak, obora, park ze stawem Poliwoda, rządówka i

Ilustracja 2: Domy celne w Panoszowie

spichrz, przy czym spichrz mógł być dziełem pierwszego budowniczego; był rezydencją właścicieli Panoszowa i Patoki do czasu wybudowania pałacu w Patoce; od 1945 na łasce losu, kolejno w majątku Państwowego Funduszu Ziemi, PGR Panoszów, Przemysłowej Fermy Tuczki Trzody Chlewnej, agencji rolnych; 1992 wraz z parkiem wpisany do rejestru zabytków; obecnie w rękach prywatnych, w ruinie, wystawiony na sprzedaż.

Opis

Dwór murowany z cegły, potynkowany, na planie prostokąta, parterowy, nakryty dachem mansardowym z lukarnami, pokrytym dachówką ceramiczną; fasada siedmioosiowa, z umieszczonym centralnie po obydwu stronach piętrowym ryzalitem, zamkniętym trójkątnym przyczółkiem; wejście poprzedzone drewnianym gankiem; piwnice sklepione łukowo; część otworów okiennych przemurowana; we wnętrzach zachowana stolarka drzwiowa ze zdobionymi ościeżnicami.

Ilustracja 3: Dwór w Panoszowie

[A. Rojek]

Dyslokacja oddziału Armii Czerwonej

I/II 1945 dyslokowano w Panoszowie „część wojskową sowiecką z Biskupic, której przedstawicielem jest st. lejtnant Zbukir”; żołnierze hodowali bydło i rozkradli majątek Hermanna Fürchtegotta Reemtsmy; VI 1945 opuścili Panoszków; w okresie żniw wrócili ze swoimi robotnikami po plody rolne, po czym zabrali się za wykopki niedojrzałych kartofli; z 22 IX 1945 ostatni ślad pobytu.

Dyslokacja oddziału Wehrmachtu

24 VIII 1939 dyslokowano w Patoce 3. batalion mjr. Maxa Oertela 11. pułku piechoty; 25 VIII 1939 relokowano go do Niwek; 1 IX 1939 wyszedł w kierunku Częstochowy.

Fryszernia [I]

dawna, w Kuźnicy Sierakowskiej; około 1750, lecz najpóźniej 1768 założona przez Georga Henrica von Rouzitz-Helm, z przekształcenia kuźnicy; od 1805 w składzie Huty Panoszków; z 1861 ostatni ślad działalności.

Fryszernia [II]

dawna, w Niwkach, zwana również Kuźnicą Panoszkowską; 1801 zbudowana przez Karla Gottloba Augusta von Rabenau-Pechern, na podstawie idei Karla Hansa Ehrenfrieda von Diebitsch z 1796; od 1805 w składzie Huty Panoszków; z 1879 ostatni pewny ślad działalności.

Fryszernia [III]

dawna, w Pilawach, w składzie Huty Panoszków; 1848/1853 założona przez Louisa Epsteina i Löbela Sachsa, z przekształcenia cajiarni; z 1861 ostatni ślad działalności.

Cytaty

„Tutejsze kopalnie i huty przejęte zostały przez Żydów. Produkcję znacznie rozwinęli, jednak zniszczyli okoliczne lasy poprzez produkcję węgla drzewnego.”²

2 J. Kosytorz (red.), *Kronika Szkolna i Gminna Zborowskiego (Zborowski). Powiat Lubliniec. Rejencja Opolska*,

Gajkowe [I]

niezabudowana część Panoszowa na obszarze górniczym kopalni iłów; pierwotnie osada rolnicza; 1685 wzmiankowana; 1727 wykazano wolne gospodarstwo; około 1752 przekształcona w osadę folwarczną przez Georga Henrica von Rouzitz de Helm.

Toponim

od antroponimu 'Gaik'

Nazwy

- do 1936: Goikowe
- 1936–1949: Höhenluft
- od 1949: Gajkowe

Tabela 4: Liczba mieszkańców Gajkowego

Rok	Liczba mieszkańców	Uwagi
1820 (publikacja danych)	8	1 dom
1871	71	3 domy
1910	55	

Gajkowe [II]

dawny folwark w Gajkowym; około 1752 założony przez Georga Henrica von Rouzitz de Helm w związku z przekształceniem okolicy dotychczasowego folwarku Kajowskie w rezydencję; od 1945 kolejno w majątku Państwowego Funduszu Ziemi, PGR Panoszków, po czym zrujnowany i zburzony.

Gajówka Panoszków

dawna, w osadzie leśnej Niwki; 1972 utworzona z przekształcenia Podleśnictwa Panoszków.

Gajówka Pilawy

dawna, w Pilawach.

Geostanowisko

w lesie na pograniczu Panoszowa (Panoszwoskiego Lasu) i Zborowskiego; pozostałości po eksploatacji rud żelaza, 3 obszary; powierzchnia: [I] 800 x 450 m; [II] 500 x 300 m; [III] 300 x 160 m.

Gorzelnia

dawna, przed 1845 zbudowana; początkowo produkowała pomiędzy 6 a 700 wiader berlińskich spirytusu rocznie; przed 1894 wyposażona w napęd parowy; z 1946 ostatni ślad działalności.

Hermann Gasch

ur. 1865, Panoszków, zm. 1930, Essen; hutnik, wynalazca i racjonalizator;

studiował na Eidgenössische Technische Hochschule Zürich; wieloma swoimi patentami wydatnie usprawnił procesy technologiczne w hutach w Ługańsku, Hattingen i Trřincu, wszędyz osiągać znaczną poprawę operacyjną i obniżenie kosztów; od 1920 zajmował stanowiska dyrektorów hut należących do koncernu Oberschlesische Eisenbahn-Bedarfs-Aktiengesellschaft 'Oberbedarf' – Huty Herminy w Łabędach, Huty Zawadzkie i Huty Gliwice; był członkiem Związku Hutników Niemieckich w Düsseldorfie; był zadeklarowanym Górnoślązakiem.

Ilustracja 4: Hermann Gasch

Cytaty

„Hermann Gasch był porządny hutnikiem, przyjacielem i profesjonalnym towarzyszem, zawsze gotowy do pomocy. Dzięki swojej zawsze wesołej, skromnej, przyjaznej i uczynnej naturze zyskał wiele sympatii i przyjaźni. Jego nazwisko zostanie zapamiętane przez wszystkich, blisko których był prywatnie lub służbowo.”³

Huragan

nawiedził Panoszków zimą 1903, wyrządzając nieopisane szkody, zwłaszcza w drzewostanie.

Huta Panoszków

dawne, wielozakładowe przedsiębiorstwo hutnicze; 1805 utworzona przez Gottlieba Wilhelma Franza von Koscielski; obejmowała wszystkie zakłady hutnicze w Panoszowie; z 1879 ostatni pewny ślad działalności; 1880 jako zastępcę naczelnika okręgu urzędowego Panoszków wykazano inspektora hutniczego, co jednak nie przesądza, że Huta Panoszków była jeszcze czynna; wyeksploatowana i przestarzała technologicznie nie była w stanie sprostać konkurencji nowoczesnego hutnictwa górnośląskiego.

Tabela 5: Zakłady hutnicze w składzie Huty Panoszków

Okres	Zakład hutniczy
1805–1861 lub później	fryszernia w Kuźnicy Sierakowskiej
1805–1879 lub później	fryszernia w Niwkach
najpóźniej 1822–1848/1853	cajniarnia w Pilawach
epizodycznie około 1826	cajniarnia w nieznannej lokalizacji
1830–1879 lub później	wielki piec w Pilawach
1848/1853–1861 lub później	fryszernia w Pilawach

3 Hermann Gasch (nekrolog), [w:] „Stahl und Eisen” 1930, Heft 50, s. 1768, tłum. z niem.

Wielkość produkcji w Hucie Panoszków

Rok publikacji danych	Wielkość	Uwagi
1774	[?]	4 hutników; liczba sprzed utworzenia Huty Panoszków
1796	100 cetnarów	liczba sprzed utworzenia Huty Panoszków
1804	1800 cetnarów	liczba sprzed utworzenia Huty Panoszków
1805	[?]	8 hutników
1822	1500 cetnarów	
1830	601 cetnarów	12 hutników
1845	17.745 cetnarów o wartości około 11,5 talarów Rzeszy	26 hutników
1847	22.600 cetnarów	dane szacunkowe
1853	35.700 cetnarów	
1856	26.700 cetnarów	
1857	20.655 cetnarów o wartości 61.059 talarów	30 hutników
1860	28.019 cetnarów	25 hutników
1861	19.300 cetnarów	dotyczy tylko wielkiego pieca

Tabela 6: Godła stempli hutniczych Huty Panoszków

Rok	Godło stempla hutniczego
1822	P (cajniarnia); P.III., P.IV. (fryszernie)
1832	P (cajniarnia); PI, PII (fryszernie)
1847	P. (cajniarnia); PI., PII. (fryszernie)

Cytaty

„Hutnictwo upada. [...] Dawny dobrobyt zanikł, zawitała bieda.”⁴

„Żeby w pełni zrozumieć przyczyny likwidacji naszych kuźnic wystarczy przykład: pełne przetworzenie 12 ton surówki we fryszerni trwało trzy tygodnie, w piecu pudlingarskim – trzy dni, w piecu Bessemera–20 (dwadzieścia) minut...”⁵

„Ziemia Lubliniecka była niegdyś jedną z kolebek górnośląskiego przemysłu wydobywco-hutniczego. Wśród jej rozległych lasów i pól, dymiły przed wiekami liczne kuźnie i wielkie piece. Dziś miejsca te, w których ongiś rozwijała się działalność przemysłowa, popadają w zapomnienie, a upływający czas zaciera resztki śladów po tych dawnych tradycjach hutniczych.”⁶

4 J. Kosytorz (red.), *Kronika [...]*, op. cit.

5 J. Tyrol, *Nad Liswartą i Potokiem Jeżowskim. Dzieje Miejsc i ludzi*, Ciasna 2002, s. 94

6 D. Gołąbek, *Dawne hutnictwo żelaza w powiecie lublinieckim*, [w:] „Ziemia Lubliniecka. Magazyn Społeczno-Kulturalny” 2017, nr 1, s. 13

Jan Ponosowsky

postać historyczna otwierająca udokumentowane dzieje Panoszowa; ur. N.N., zm. najpóźniej 1569; rycerz z rodziny osiadłej w Głuchowie Górnym koło Trzebnicy (Dolny Śląsk); według legend czeskojęzyczna szlachta górnośląska wywodziła się z Chorwacji i Słowenii, skąd poprzez Morawy przeciągnęła na Górny Śląsk;

1544 figuruje w rejestrze szacunkowego majątku mieszczan Księstwa Opolskiego i innych, w części dotyczącej miasta Opola, z majątkiem 10 groszy miśnieńskich; 1566 figuruje w urbarzu dóbr zamkowych Księstwa Opolskiego, jako rolnik z Panoszowa; tego samego roku 5 synów otrzymało potwierdzenie stanu rycerskiego; to oni podzielili pomiędzy siebie spadek po ojcu, zapoczątkowując podziały Panoszowa.

Kajowskie [I]

historyczna część Panoszowa w okolicach dworu; pierwotnie osada rolnicza; 1668 wzmiankowana; 1727 wykazano wolne gospodarstwo przyłączone do folwarku Kajowskie.

Toponim

od antroponimu 'Kai'

Nazwy

Kaiowskie

Kajowskie [II]

dawny folwark Panoszków w Kajowskim; przed 1727 założony; około 1752 zlikwidowany przez Georga Henrica von Rouzitz de Helm w związku z przekształceniem okolicy w rezydencję i założeniem folwarku Gajkowe.

Kanał hutniczy

dawny kanał wzdłuż Liswarty; zasilanie w Taninie; ujście w Pilawach; długość: 11 km; 1820, po 5 latach robót, zbudowany przez Wilhelma Georga Gottlieba von Koscielski-Ponoschau, zapewne we współpracy z właścicielami Kochanowic i Zborowskiego; określany jako „cud techniki”; w sumie zasilał w energię wodną zakłady hutnicze w Taninie, Stasiowym, Dryndowym, Brzegach, Niwkach i Pilawach oraz młyn w Brzegach; pozostałością kanału hutniczego jest Młynówka Kamińska.

Kanał Hutniczy (Kanał Kościelski)

część lasu w Panoszowie obejmująca relikty kanału hutniczego.

Kanał Niwki-Dąbrowa

kanał, prawy dopływ Liswarty; długość: 3 km; zasilanie gruntowe w Dąbrowie; ujście w Panoszowie.

Karczma [I]

dawna, obok Kolonii; przed 1845 zbudowana; z 1886 ostatni ślad działalności; sam budynek jeszcze widoczny na mapie C. Flemminga z pocz. XX w.

Karczma [II]

dawna, w Kuźnicy Sierakowskiej; najpóźniej 1894 zbudowana jako karczma i rzeźnia; w okresie reżimu hitlerowskiego była gniazdem miejscowego aktywu NSDAP; obecnie kaplica katolicka.

Karl Leonhard Friedrich Anton von Prittwitz-Gaffron

ur. 1797, Panoszków, zm. 1881, Sankt-Pietierburg; szlachcic, generał wojska rosyjskiego;

był synem Bernharda Otto Karla von Prittwitz-Gaffron i Karoline Wilhelmine Friederike von Diebitsch z ich obojgu

pierwszego małżeństwa; kontynuował tradycję rodzinną służby w wojsku rosyjskim; uczestniczył w II wojnie polskiej i wojnie polsko-rosyjskiej 1830–1831, podczas której brał udział m.in. w tłumieniu ataku na Belweder w Warszawie, czy w bitwie o Olszynkę Grochowską, podczas której został ranny; 1831 odziedziczył majątek w Rosji po wuju Hansie Karlu Friedrichu Antonie von Diebitsch; w uznaniu zasług wojennych 1833 mianowany adiutantem skrzydłowym imperatora Rosji Nikołaja I Pawłowicza; 1841 awansowany do korpusu generalskiego w świącie imperatora Rosji; 1849 był dowódcą lejbgwardyjskiego pułku ułanów Jego Wysokości, z którym brał udział w tłumieniu rewolucji węgierskiej; w uznaniu tych zasług mianowany adiutantem generalnym; 1849–1854 był dowódcą 7. lekkiej dywizji kawalerii; od 1854 towarzyszył imperatorowi Rosji; prawdopodobnie już za Aleksandra II Nikołajewicza uczestniczył w wojnie krymskiej, po czym popadł w niełaskę nowego imperatora Rosji; 1856–1861 był dozorcą szpitali wojskowych w Sankt-Pietierburgu; 1861 zrezygnował z funkcji adiutanta generalnego; uhonorowany wieloma wysokimi odznaczeniami wielu państw, w tym Orderem Virtuti Militari;

synowie Karl Nicolaus Leonhard Hans von Prittwitz-Gaffron i Nicolaus Karl Leonhard Hans von Prittwitz-Gaffron również byli generałami wojska rosyjskiego.

Ilustracja 5: Dawna karczma w Panoszowie Kuźnicy Sierakowskiej

Kasa emerytalno-rentowa

w Patoce; 1910 wykazana.

Kolonia [I]

dawna gmina; obejmowała Kolonię; wyodrębniona z majątku rycerskiego – władztwa Panoszków; 1844 wykazana; 1865 mieszkańcy użytkowali 48 mórg roli, w inwentarzu żywym posiadali 11 krów i 2 świny; większość mieszkańców pracowała w Hucie Panoszków i kopalni rud żelaza; 1874 lub nieco później wchłonięta przez gminę Panoszków.

Kolonia [II]

kolonia w Panoszowie; 1784/1791 zbudowana przez Karla Augusta Marschalla von Bieberstein i zasiedlona kolonistami – głównie górnikami i hutnikami; koloniści byli ludźmi wolnymi, tj. nie podlegali feudałowi; czasami wykazywana jako wieś (np. 1912).

Toponim

od 'kolonia' – tu: grupa domów zbudowana w ramach kolonizacji, zasiedlona kolonistami

Nazwy

- do 1949: Bieberstein
- 1949–1980: Bobrów (przeinaczenie jakoby od 'bóbr')
- od 1980: Kolonia

Ilustracja 6: Panosze Kolonia

Tabela 7: Liczba mieszkańców Kolonii

Rok publikacji danych	Liczba mieszkańców	Uwagi
1830	58 mieszkańców, 10 chałupników	w tym: 65 katolików, 3 ewangelików; wykazana jako kolonia – niekoniecznie gmina
1845	61 mieszkańców, 9 chałupników	w tym: 69 katolików, 1 ewangelik
1855	60	
1861	57	w tym: 52 katolików, 4 izraelitów, 1 ewangelik; 10 domów
1910	32	

Koło Gospodyń Wiejskich

2018 utworzone.

Kopalnia iłów [I]

należy do cegielni w Patoce; termin ważności koncesji: 2055; powierzchnia obszaru górniczego: 27,3 ha; powierzchnia terenu górniczego: 47,2 ha; roczna zdolność wydobywcza: 100 tys. t; około 1890 założona przez księcia von Radolin; do 1935 eksploatowała nieudokumentowane złoża na południe od złoża Patoka IA, od 1935 – złoża Patoka (patrz), ponadto 1958–1993 – złoża Patoka IA (patrz); do 1998 połączona linią kolejową wąskotorową.

Tabela 8: Wielkość wydobycia w kopalni iłów w Panoszowie

Rok	Wielkość	Uwagi
2001	55 tys. m ³	

Kopalnia iłów [II]

dawna, w Kolonii; należała do spółki Fabryka Ceramiki Budowlanej Wacław Jopek w Sierakowicach; 2000 założona; eksploatowała złoża Leśna (patrz); 2013 zlikwidowana.

Tabela 9: Wielkość wydobycia w kopalni iłów w Kolonii

Rok	Wielkość	Uwagi
2001	5 tys. m ³	

Kopalnia piasku

dawna, w Niwkach.

Kopalnia rud żelaza

dawna; 1801 wzmiankowano rudy żelaza niskiej jakości, co sugeruje wydobycie; 1826 wzmiankowana; od 1830 pracowała głównie na potrzeby Huty Panoszków; docelowo posiadała kilka pól wydobywczych, w lesie na pograniczu Panoszowa (Panoszwowskiego Lasu) i Zborowskiego, w samym Panoszwowskim Lesie i na południe od Kolonii; 1861 określona jako „bardzo ważna”; 1868 wykazana jako dwie kopalnie: Panoszków i Kolonia [Bieberstein]; 1871 pod nazwą Oskar-Iliska-Eduardsegen; 1875 eksploatowana w niewielkim stopniu z powodu kiepskich dróg transportowych; z 1891 ostatni ślad działalności.

Tabela 10: Wielkość wydobycia w kopalni rud żelaza w Panoszwowie

Rok	Wielkość	Uwagi
1840	3000 t o wartości około 1 talara Rzeszy	50 górników
1857	5844 t o wartości 7305 talarów	72 górników
1859	8487 t, w tym 1500 t dla Huty Małapanew w Ozimku	130 górników
1860	10.028 t	130 górników
1867	5962 cetnary o wartości 6297 talarów	
1868	1091 t	łączne wydobycie limonitu jurajskiego w kopalniach rud żelaza w Bodzanowicach, Kozłowicach, Krzyżanowicach, Panoszwowie, Sternalicach Rudzie i Zborowskiem
1871	58.422 cetnary o wartości 9736 talarów	

Kopalnia wapienia

dawna, domniemana, w okresie działalności wapiennika.

Kopalnia żwiru

dawna, w Gajkowym; przed 1912 założona; z 1965 ostatni ślad działalności.

Kościół ewangelicki w Molnej [I]

dawny, drewniany, parafialny Parafii Ewangelicko-Augsburskiej w Molnej; 1757 zbudowany, po 1 roku robót, głównie z fundacji Amelie Marii Anny von Reichenbach-Goschütz, przy wsparciu Andreasa Thomasa von (de) Garnier i nieznanego członka rodu von Rouzitz de Helm; 1848 zamknięty z powodu złego stanu technicznego; 1854 rozebrany; 1858 w jego miejscu zbudowano nowy kościół.

Kościół ewangelicki w Molnej [II]

dawny, parafialny Parafii Ewangelicko-Augsburskiej w Molnej; 1858 zbudowany w miejscu starego kościoła, przy wsparciu Związku Gustava Adolfa, kosztem 2160 talarów, przy czym stan surowy osiągnięto w 1855, po 1 roku robót; 1908 wyposażony w organy Schlag und Söhne ze Świdnicy; 1945 zajęty, po czym przekształcony w chlewnię i magazyn pasz jednego z miejscowych gospodarzy; następnie rozkradziony z wyposażenia i budulca przez miejscową ludność; około 1970 pozostałości zburzono czołgiem; uratowano tylko organy, 1962 zainstalowane w kaplicy ewangelickiej w Siemianowicach Śląskich, 2002 przeniesione do kościoła ewangelickiego w Częstochowie.

Ilustracja 7: Dawny kościół ewangelicki w Molnej

Cytaty

„Kto nie słyszał o »wanielickim« kościele na zidłonogach w Molnej? Z pewnością młodzi albo nic nie wiedzą i kupę chaszczy z resztkami murów i kamieni kojarzą z czymkolwiek, co było budowlą, albo wcale nie zastanawiają się nad tym, coż to za zaniedbany ugór przy drodze na Zopiece. A tymczasem to jedna z cennych, i dla niektórych mieszkańców gminy niewygodna karta dziejów.”

Ilustracja 8: Lapidarium w Molnej

7 A. Baron, *Rzecz o ewangelickim kościele w Molnej*, [w:] Informator teleadresowy gminy Ciasna 97/98, Ciasna 1998

Kościół śś. Apostołów Piotra i Pawła w Sierakowie Śląskim

parafialny Parafii Rzymskokatolickiej śś. Apostołów Piotra i Pawła w Sierakowie Śląskim (do 1998 – Sieraków); 1861 zbudowany obok kościoła śś. Piotra i Pawła, po 2 latach robót, kosztem 10.879 talarów, w 2/3 pokrytym przez właścicieli okolicznych miejscowości, w tym Panoszowa; 1864 wyposażony w organy Johanna M.V. Hassa z Głubczyc; 1936 przebudowany.

Kościół śś. Piotra i Pawła w Sierakowie

Ilustracja 9: Kościół śś. Apostołów Piotra i Pawła w Sierakowie Śląskim

dawny, drewniany; XVI/XVII w. zbudowany jako ewangelicki Piotra i Pawła, parafialny Parafii Ewangelicko-Augsburskiej w Sierakowie (od 1998 – Sieraków Śląski); zlokalizowany z dala od centrum osadniczego prawdopodobnie ze względu na silny opór katolików; wymiary: 30 x 16 łokci; na wyposażeniu znalazły się rzeźby obydwu apostołów z 1430, nieznanego pochodzenia; około 1629 zajęty przez katolików; 1653/1654 formalnie skonfiskowany; od 1664 parafialny Parafii Rzymskokatolickiej śś. Piotra i Pawła w Sierakowie Śląskim; 1688 określony jako „antiqua et obscura”; 1827 uszkodzony; 1855 zamknięty z powodu zagrożenia katastrofą budowlaną, przy czym do 1861 korzystano z wieży jako prezbiterium; 1863 rozebrany i sprzedany; z budulca powstał dom w Bodzanowicach i szkoła żydowska w Dobrodzieniu; rzeźby przekazano do Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu;

1861 obok zbudowano kościół śś. Apostołów Piotra i Pawła.

Kuźnia

dawna; najpóźniej 1844 zbudowana; z 1939 ostatni ślad działalności.

Kuźnica

dawna, w Kuźnicy Sierakowskiej, nad wschodnim odpływem Panoszwowskiego Stawu do Potoku Jeżowskiego; najpóźniej 1668 zbudowana, na podstawie rozpoznania zasobów z 1595, otworzyła udokumentowane dzieje hutnictwa w Panoszowie; około 1750, lecz najpóźniej 1768 przekształcona we fryszerię.

Kuźnica Sierakowska

historyczna część Panoszowa, obecnie ul. 1 Maja do nr 17 po stronie nieparzystej i do nr 26 po stronie parzystej oraz ul. Tysiąclecia; najpóźniej 1569 wraz z Patoką wyodrębniona z Panoszowa przez synów zmarłego Jana Ponosowsky'ego; 1593 wraz z Patoką skupiona z Panoszwem przez Nicolausa Nassa von Hrabau; wkrótce wraz z Patoką ponownie wyodrębniona z Panoszowa, trafiła w ręce właścicieli Sierakowa (od 1998 – Sieraków Śląski); 1668 wzmiankowana jako osada hutnicza; 1751/1752 wraz z Patoką ponownie skupiona z Panoszwem przez Georga Henrica von Rouzitz de Helm; po upadku

miejscowego hutnictwa nazwa zatarła się.

Toponim

pierwszy wyraz od 'kuźnica' – dawna huta wyposażona w piec i młot napędzany kołem wodnym;

drugi wyraz od 'Sieraków' (od 1998 – Sieraków Śląski) – sąsiednia miejscowość, której właściciele w czasie kształtowania się toponimu byli jednocześnie właścicielami Kuźnicy Sierakowskiej

Nazwy

Schierokauer Hammer

Tabela 11: Liczba mieszkańców Kuźnicy Sierakowskiej

Rok publikacji danych	Liczba mieszkańców	Uwagi
1821	59	6 domów

Legenda o Belzebubie z Niwek

Działo się to w 1904 roku. Stał sobie nad Liswartą czterorodzinny familok dawnych hutników. Jednym z nich był Johann Brzózka, którego sąsiadów, podobno z jego powodu, dotyczyły dziwne rzeczy. Przy pieczeniu chleba w piekarnioku – fruwały bochenki i drewniana łopata. Przy nabieraniu wody ze studni – latały wiadra. A w mieszkaniach tańczyły stoły, krzesła i garnki. Przy próbie podejścia do straszego mieszkania – atakowały cegły i drewno. Gdy sytuacja stała się nie do zniesienia, odwiedziła Johanna Brzózkę komisja egzorcystyczna w składzie leśniczy, gajowy i karczmarz. Domownika zastali zaślepionego w książeczce do nabożeństwa. Wtem nad głowami gości przetoczyły się nożycy i blaszana puszka. Księża von Radolin tak przeraziła relacja z wizyty w nawiedzonym domu, że kazał go zburzyć. Jednak kilka dni później problem rozwiązał piorun, który tak trzasnął w familok, że ten cały zgorzał. Niewiele później Belzebub z Niwek zmarł.

Legenda o diable Borucie

Wiele wieków temu w drewnianym zamczysku pośród łąk, w zakolu Liswarty, mieszkał sobie Boruta – wtedy jeszcze nie diabeł, a szlachcic. Pewnego razu wybrał się dojrzyć swojego majątku w Orszewicach koło Łęczycy. Tamtędy akurat przejeżdżał król Kazimierz. Pech chciał, że królewska karetka ugrzęzła na szerokich mokradłach. Boruta, młodzieniec postawny i silny, pospieszył z pomocą królewskiemu orszakowi. W zamian za wyciągnięcie z opresji król zapisał mu dopiero co budowany łeczycki zamek. Boruta przesiedlając się z podpanoszowskiego grodu zabrał ze sobą garnek złota. Ten był tak ciężki, że włókł go po ziemi i w ten sposób wyrył koryto Liswarty.

Legenda o kapliczce

Działo się to pewnej zimy gdzieś koło roku 1860. Żydzi dzierżawiący Hutę Panoszków wieźli saniami wypłatę dla hutników z Pilaw. Po przybyciu na miejsce stwierdzili brak teczki z pieniędzmi. Podejrzewali, że spadła z sań i zapewne znalazł ją ktoś miejscowy. I tak też było. Talary dostrzegła i dobrze ukryła pewna mieszkanka Niwek. Żydzi wyznaczili nagrodę dla znalazcy, ale kobieta nie ujawniła się. Więc unieważnili numery banknotów, osłabiając

szansę ich wydatkowania. Gdy zaczynały je śrutować myszy, rodzina postanowiła wybrać ocalałe banknoty i udać się do Częstochowy po figurę Matki Boskiej. I tak powstała kapliczka przy głównym skrzyżowaniu dróg w Panoszowie, a właściwie w Kuźnicy Sierakowskiej.

Leonhard Eugen Wilhelm von Prittwitz-Gaffron

ur. 1799, Panoszków, zm. 1875, obszar dworski Jędrzychowice Dolne; szlachcic, sędzia, prokurator;

był synem Bernharda Otto Karla von Prittwitz-Gaffron i Karoline Wilhelmine Friederike von Diebitsch z ich obojgu pierwszego małżeństwa; 1850 był członkiem Izby Ludowej Parlamentu Związkowego w Erfurcie; 1855–1861 był członkiem pruskiej Izby Reprezentantów.

Leśna

złoże iłów w Kolonii, triasowe, pokładowe; powierzchnia: 4 ha; zasób: 884 tys. t; 1995 udokumentowane; 2000–2013 eksploatowane przez kopalnię iłów w Kolonii (patrz).

Leśna 1

złoże iłów w Kolonii, triasowe, pokładowe, część (środek) złoża Leśna; powierzchnia: 2 ha; 2016 udokumentowane; nie przystąpiono do eksploatacji.

Leśnictwo Panoszków

dawne, w osadzie leśnej Niwki; najpóźniej 1725 utworzone; najpóźniej 1848 przekształcone w Nadleśnictwo Panoszków; 1876 odtworzone, należało do Nadleśnictwa Zborowskie; najpóźniej 1890 przekształcone w Podleśnictwo Panoszków należące do Nadleśnictwa Patoka; 1972 przekształcone w Gajówkę Panoszków.

Leśnictwo Ponoszków

w osadzie leśnej Panoszków; należy do Nadleśnictwa Lubliniec; 1972 utworzone z przekształcenia Nadleśnictwa Patoka.

Leśnikowe

część lasu w Kuźnicy Sierakowskiej.

Liczba mieszkańców

Tabela 12: Liczba mieszkańców Panoszowa i Patoki

Rok publikacji danych	Liczba mieszkańców	Uwagi
1727	[?]	w tym: 4 wolnych chłopów, 2 kmieci, 7 zagrodników; dotyczy tylko Panoszowa
1783	303	w tym: 10 kmieci, 18 zagrodników
1804	[?]	w tym: 10 kmieci, 18 zagrodników
1818	[?]	w tym: 10 kmieci, 18 zagrodników

Rok publikacji danych	Liczba mieszkańców	Uwagi
1820	239	39 domów; liczba nie uwzględnia Gajkowego, Kuźnicy Sierakowskiej, Patoki i Szerłata
1830	420 mieszkańców, 48 chałupników	w tym: 437 katolików, 31 ewangelików; liczba nie uwzględnia Kolonii
1836	571	
1845	483 mieszkańców, 57 chałupników	w tym: 520 katolików, 16 ewangelików, 4 izraelitów; liczba nie uwzględnia Kolonii
1847	419 mieszkańców i 58 chałupników	gwałtowny ubytek z powodu głodu i chorób; liczba nie uwzględnia Kolonii
1855	560	liczba nie uwzględnia Kolonii
1861	618	w tym: 575 katolików, 43 ewangelików; 63 domy; liczba nie uwzględnia Kolonii
1865	[?]	w tym: 3 kmieci, 1 półkmić, 26 zagrodników, 2 chałupników z polem
1910	gmina: 247; obszar dworski: 277	
1933	655	
1939	629	
2012	596	
2016	540	

Linia kolejowa nr 143

Kalety–Wrocław Mikołajów; stacja kolejowa najbliżej Panoszowa w Sierakowie Śląskim; stacja ta leży na odcinku zbudowanym przez spółkę Rechte-Oder-Ufer-Eisenbahn we Wrocławiu, jako boczna linia kolejowa Kluczbork–Olesno Śląskie–Lubliniec–Tarnowskie Góry, pierwotnie jednotorowa, niezelektryfikowana, zbudowana na podstawie skorygowanej idei z 1856 (w zamyśle miała biec do Tworoga), koncesji z 1881 i przy zaangażowaniu Friedricha Wilhelma Antona Leopolda von Gessler z Sowczyc; 1883 oddano do eksploatacji odcinek Kluczbork–Olesno Śląskie, 1884 – pozostałe; tego samego roku wykupiona przez Prusy; 1893 lub nieco później przebudowana na dwutorową; 1922–1939 w Ciasnej przecięta nową granicą państwową; 1972 zelektryfikowana; 2012 trasę pociągów pasażerskich Kluczbork–Katowice przecięto w Lublińcu; 2019 przywrócono ją, po czym 2021 ponownie przecięto, wobec czego w ruchu pasażerskim ostatecznie straciła na znaczeniu.

Linia kolejowa wąskotorowa

dawna, Sieraków (od 1998 – Sieraków Śląski)–Patoka–Panoszów oraz odgałęzienia do Brzegów, w rejon dawnego pola dawnej kopalni rud żelaza na pograniczu Panoszowa i Zborowskiego, do Garczarzy i Szajbłowego; rozstaw szyn: 750 mm; jednotorowa, niezelektryfikowana; około 1890 zbudowana przez księcia von Radolin na potrzeby cegielni

i tartaku w Patoce; przed 1926 zlikwidowano odcinki na potrzeby tartaku, tj. do Brzegów, Garczarzy i Szajbłowego; 1950 lub nieco później odcinek Sieraków (uwaga jw.)–Patoka zastąpiono boczną normalnotorową linią kolejową nr 143, zlikwidowano też odgałęzienie w rejon dawnego pola dawnej kopalni rud żelaza, dokąd zapewne wywożono odpady poprodukcyjne z cegielni; 1998 zlikwidowana.

Liswarta

rzeka, lewy dopływ Warty; długość: 93 km; źródło w Babienicy; ujście na styku Kul i Trzebcy; płynie z Progu Woźnickiego przez Obniżenie Liswarty, Próg Herbski, Obniżenie Krzepickie i Wyżynę Wieluńską do Niecki Przyrowskiej; w Panoszowie przepływa przez Niwki, Pilawy i Olszynki; od Zborowskiego do Bodzanowic wyznacza granicę pomiędzy Śląskiem a Małopolską; od Starokrzepic do Borowej wyznacza granicę pomiędzy Wielkopolską w Małopolską.

Hydronim

od 'Lis' + 'warta'; 'Lis' od 'Lisów' – miejscowość, przez którą przepływa; 'warta' [I] od 'wartki', tu: wartki nurt; [II] od 'wiercić (się)', tu: wijący się bieg

Nazwy

Odcinek Babienica–Braszczyk, po stronie niemieckiej

- ♦ do 1922, 1939–1945: Lisswarthe
- ♦ 1922–1939, od 1945: Liswarta

Odcinek Zborowskie–Bodzanowice, po stronie niemieckiej

- ♦ do 1951: Lisswarthe
- ♦ od 1951: Liswarta

Łabędzi Staw

dawny staw parkowy, część zespołu pałacowo-parkowego w Patoce; przed 1845 urządzony w ramach budowy pałacu przez Wilhelma Georga Gottlieba von Koscielski-Ponoschau lub Eduarda Christiana von Koscielski-Ponoschau.

Nazwy

Schwanenteich

Łęg nad Młynówką [I]

las w Patoce.

Łęg nad Młynówką [II]

leśny rezerwat przyrody w gminie Ciasna, w Patoce; powierzchnia: 126 ha; w większości pokrywa się z częścią w Panoszowie obszaru Natura 2000 Łęgi w lasach nad Liswartą; 2007 utworzony w celu zachowania ze względów naukowych, przyrodniczych i dydaktycznych biocenoz leśnych, wodnych i bagiennych w postaci naturalnego lasu łęgowego wraz z całym bogactwem gatunkowym fauny i flory.

Łęgi w lasach nad Liswartą

siedliskowy obszar Natura 2000 w gminach Ciasna i Herby; powierzchnia: 234 ha; składa się z 3 części – w Patoce, Łebkach oraz na granicy Łebek i Herb; część w Patoce w większości pokrywa się z rezerwatem przyrody Łęg nad Młynówką; 2011 utworzony w celu zachowania siedlisk przyrodniczych łągów wierzbowych, topolowych, olszowych i jesionowych (*Salicetum albae*, *Populetum albae*, *Alnenion glutinoso-incanae* i olsy źródliskowe).

Marczowskie

historyczna część Panoszowa – osada rolnicza gdzieś przy drodze do Zborowskiego; 1679 wzmiankowana; 1727 wykazano wolne gospodarstwo.

Toponim

od antroponimu 'Marczyk'

Młyn [I]

dawny, wodny, w Kuźnicy Sierakowskiej, nad Potokiem Jeżowskim; pod koniec XIX w. zbudowany lub urządzony w jakimś zamkniętym zakładzie; z 1939 ostatni ślad działalności.

Młyn [II]

dawny, zachowany, w Szerlacie, nad Potokiem Jeżowskim; pierwotnie wodny; przed 1736 zbudowany; przed 1820 odbudowany; przed 1865 przebudowany na amerykański i wyposażony w napęd parowy; 1910 przebudowany na wodny, po czym na

Ilustracja 10: Dawny młyn w Panoszowie Kuźnicy Sierakowskiej

Młynówka Kamińska

struga, lewy dopływ Liswarty, fragment dawnego kanału hutniczego; długość: 8 km; źródło w Zborowskim; ujście w Panoszowie; w Panoszowie płynie w Niwkach.

Nadleśnictwo Panoszków

dawne, w osadzie leśnej Niwki; najpóźniej 1848 utworzone z przekształcenia Leśnictwa Panoszków; 1876 wchłonięte przez Nadleśnictwo Zborowskie.

Nadleśnictwo Patoka

dawne; najpóźniej 1890 wyodrębnione z Nadleśnictwa Zborowskie; pierwotnie w Patoce; na czas przebudowy pałacu w Patoce z siedzibą w osadzie leśnej Niwki; 1930 obejmowało 3 podleśnictwa i 5 posterunków straży leśnej; 1945 przejęte; zarządzało wówczas lasami o powierzchni 5088 ha; 1946 przeniesione do osady leśnej Panoszków; 1972 przekształcone w Leśnictwo Ponoszków.

Tabela 13: Przynależność Nadleśnictwa Patoka w Polsce

Okres	Jednostka
1910 lub później–1928/1936	Urząd Leśny w Patoce
1928/1936–1945	Urząd Leśny w Dobrodzieniu
1945–1949	Dyrekcja Lasów Państwowych Okręgu Śląskiego, 1945–1945 z siedzibą w Katowicach, 1945–1949 z siedzibą w Bytomiu, 1949–1949 z siedzibą w Opolu
1950–1950	Rejon Wielki Lasów Państwowych w Opolu
1951–1953	Katowicki Okręg Lasów Państwowych w Katowicach
1953–1956	Stalinogrodzki Okręg Lasów Państwowych w Stalinogrodzie
1956–1959	Katowicki Okręg Lasów Państwowych w Katowicach
1959–1972	Okręgowy Zarząd Lasów Państwowych w Katowicach

Napad na plebanię w Lubecku

dokonany 12 VI 1922, na tle przełączania z Niemiec do Polski części Górnego Śląska; ofiarą padł dotkliwie pobity dziekan lubliniecki Kościoła rzymskokatolickiego i zarazem proboszcz parafii Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Lubecku ks. Gustav Hencinski; zlecenie aktu przemocy przypisuje się Stanisławowi Brelińskiemu z Patoki; napadniętego ewakuowano do Lasowic Wielkich, które pozostały w górnośląskiej części Niemiec.

Niwki [I]

część Panoszowa; pierwotnie osada rolnicza; 1783 wzmiankowana; 1801 rozbudowana o osadę hutniczą; 1830 dosiedlona kolonistami – hutnikami; gdzieniegdzie przypisywana tym Niwkom średniowieczna kuźnica faktycznie znajdowała się w Porębie Niwkach (powiat zawierciański).

Toponim

od 'niwa' – pole; tu: pole wśród lasów

Nazwy

- do 1936: Niefken
- 1936–1948: Hüttenau
- od 1948: Niwki

Ilustracja 11: Panoszów Niwki

Tabela 14: Liczba mieszkańców Niwek

Rok	Liczba mieszkańców	Uwagi
1871	124	17 domów
1910	55	

Niwki [II]

osada leśna w Panoszowie; 1725 wzmiankowana; kolejno mieściły się tu Leśnictwo Panoszków, Nadleśnictwo Panoszków, ponownie Leśnictwo Panoszków, Podleśnictwo Panoszków, przejściowo Nadleśnictwo Patoka, Gajówka Panoszków.

Tabela 15: Liczba mieszkańców Niwek – osady leśnej

Rok	Liczba mieszkańców	Uwagi
1871	12	1 dom
1910	16	

Obóz pracy w Sierakowie

w pałacu w Sierakowie (od 1998 – Sieraków Śląski); 1935 utworzony, osadzono w nim 40 członkiń Związku Niemieckich Dziewcząt w celu przysposobienia do roli wzorowych matek Trzeciej Rzeszy; osadzone m.in. pracowały w rolnictwie i pomagały osiedleńcom z Westfalii; prawdopodobnie 1939 zlikwidowany.

Odlewnia

dawna, w Pilawach; 1872 wykazana.

Olszynki

część Panoszowa; pierwotnie pastwisko bydła należące do Wędziny; pierwszym budynkiem był Posterunek Straży Leśnej; 1872 wzmiankowana jako wybierka; po 1912 przełączona do Panoszowa.

Toponim

od 'olszyna' – las olchowy

Nazwy

- do 1936: Olszynken
- 1936–1949: Erling
- od 1949: Olszynki

Tabela 16: Liczba mieszkańców Olszynek

Rok	Liczba mieszkańców	Uwagi
1910	6	1 dom

Otwory wiertnicze

- w Patoce, hydrogeologiczny; głębokość: 32 m; [?] wywiercony
- w Patoce, naukowy; głębokość: 200 m; 2013 wywiercony
- w złożu Leśna 1, złożowy; głębokość: 17 m; 2016 wywiercony
- w złożu Leśna 1, złożowy; głębokość: 20 m; 2016 wywiercony

Owczarnia [I]

dawna, w Szerlacie; 1754 wykazana; należała do miejscowego folwarku.

Owczarnia [II]

dawna; przed 1845 założona; pierwotnie posiadała stado 750 merynosów; przed 1886 zlikwidowana.

Pałac

zabytek, część zespołu pałacowo-parkowego w Patoce; przed 1845 zbudowany przez Wilhelma Georga Gottlieba von Koscielski-Ponoschau lub Eduarda Christiana von Koscielski-Ponoschau; przejął od dworu rolę rezydencji właścicieli Panoszowa i Patoki; w ramach zespołu powstały budynek gospodarczy, budynek służbowy, mur, park z Łabędzim Stawem, stodoła; 1865 opisany jako „zamek będący ogrodem sztuki z doskonałymi sadami”; 1901 przebudowany na neobarokowy przez księcia von Radolin; od 1945 na łasce losu, kolejno w majątku Państwowego Funduszu Ziemi, PGR Panoszków, spółdzielni produkcyjnej, agencji rolnych; kolejno zajmowany przez Nadleśnictwo Patoka, Powiatową Szkołę Gospodarstwa Wiejskiego, dom starców, ośrodek odwykowy dla narkomanów; 1992 wraz z parkiem wpisany do rejestru zabytków; obecnie część zakładu produkcji podłóża, niedostępny dla zwiedzających.

Tabela 17: Portrety w pałacu w Patoce

Autor i rok	Postać
Otto von Krumhaar, 1900	Alexandrine Jenny Marie Elisabeth von Radolin (von Königsmarck)
Paul Mattig, 1903	Alfred Bernhard Johannes Howard Gurney Leszczyc von Radolin, w mundurze regimentu Gardes du Corps
Paul Mattig, 1905	Alexandrine Jenny Marie Elisabeth von Radolin (von Königsmarck)
Paul Mattig, [?]	Hugo Juliusz Raoul Edward Leszczyc z Radolina Radoliński książę von Radolin

Opis

Pałac murowany z cegły, potynkowany, na planie prostokąta, dwukondygnacyjny, podpiwniczony, nakryty dachem mansardowym z lukarnami; fasada siedmioosiowa, poprzedzona podjazdem, z centralnie umieszczonym pozornym ryzalitem, z tarasem wspartym na czterech kolumnach; podobne ryzality na osiach elewacji południowej i poprzedzony tarasem na zachodniej; wszystkie pozorne ryzality zwieńczone półkoliście zamkniętymi naczółkami, ze spływami wolutowymi, w elewacji wschodniej (fasadzie) z kartuszem herbowym; w elewacji południowej

Ilustracja 12: Pałac w Patoce

niewielki, jednoosiowy, centralny ryzalit; elewacje zachowały dawne podziały; przyziemie i naroża budynku boniowane, okna w prostokątnych opaskach z gzymsami; układ wnętrza

dwutraktowy, częściowo przekształcony, z korytarzem między traktami i centralnie umieszczoną klatką schodową.

[A. Rojek]

Panoszowski Las

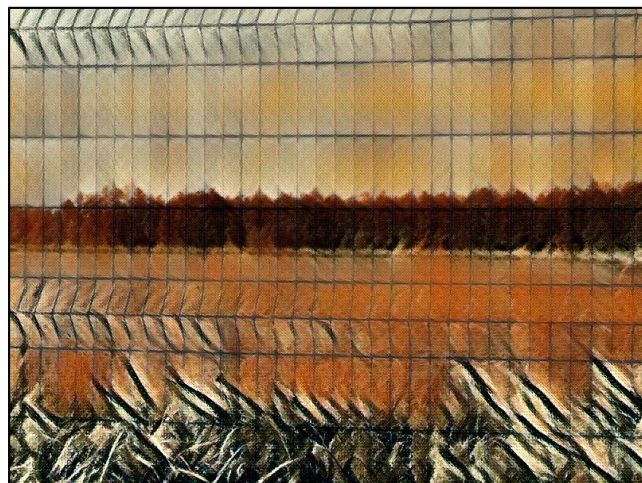
las w Panoszowie, jeden za skrawków dawnej Puszczy Śląskiej; zdaniem ks. F. Maronia obszary leśne na ziemi lublinieckiej są pozostałością po starodawnej granicy pomiędzy Opolanami a Wiślanami.

Nazwy

- do 1936: Ponoschauer Wald
- 1936–1954: Hegersfelder Wald
- od 1954: Panoszowski Las

Panoszowski Staw

na północno-wschodnim krańcu Patoki, przy granicy z Kuźnicą Sierakowską; zaporowy, na Potoku Jeżowskim; powierzchnia: 22 ha; najpóźniej 1668 zbudowany, niewątpliwie z wykorzystaniem rozlewiska; pierwotnie piętrzył wody w celu zasilania w energię wodną kuźnicy i innych zakładów hutniczych w Kuźnicy Sierakowskiej; 1905 po raz pierwszy wykazano hodowlę karp; obecnie rybny; 1903, 1939, 1997 i 2001 wylewał powodując powódzie w Kuźnicy Sierakowskiej, 1939 i 1997 wraz z zerwaniem mostu na betonówce.

Ilustracja 13: Panoszowski Staw

Nazwy

- Ponoschauer Teich (ostatni raz wykazana 1865)
- Hammer Teich
- Panoszowski Staw; w gospodarce rybackiej Ponośzów

Panoszów [I]

dawny folwark w Kajowskim; patrz: Kajowskie II.

Panoszów [II]

dawna gmina; po 1794 (Landrecht) wyodrębniona z majątku rycerskiego – władztwa Panoszów w ramach stopniowego zmniejszania ciężaru poddaństwa chłopów przez króla Prus Friedricha Wilhelma III von Hohenzollern; 1848 na fali Wiosny Ludów wystosowała petycję o zniesienie dominium i laudemium; 1865 mieszkańcy użytkowali 655 mórg roli, 116 mórg łąk i 24 morgi ogrodów, zaś w inwentarzu żywym posiadali 110 krów, 36 szt. młodego bydła, 24 świnie, 16 wołów i 7 koni; w majątku rycerskim pozostawało 5002 mórg, w tym 3021 mórg lasów, 1219 mórg roli, 342 morgi łąk, 159 mórg stawów i rowów, 149 mórg dróg,

podwórzy i nieużytków, 91 mórg pastwisk dla owiec i 21 mórg ogrodów, zaś inwentarz żywy obejmował stado 600 owiec, ponadto 30 krów, 22 woły, 21 koni, 20 szt. młodego bydła i 15 świń; na przeciętnej glebie uprawiano głównie owies i kartofle; 1874 lub nieco później wchłonęła gminę Kolonia; 1886 posiadała powierzchnię 1181 ha, w tym 758 ha lasów, 265 ha roli, 66 ha łąk, 40 ha podwórzy, 27 ha wód i 25 ha pastwisk, natomiast w inwentarzu żywym mieszkańcy posiadali 202 szt. bydła, w tym 94 krowy, ponadto 33 konie i 33 świnie; 1892–1933 na prawach samorządu; 1928 wchłonęła obszar dworski Panoszków; 1945 wchłonięta przez gminę Sieraków.

Tabela 18: Miejscowości w gminie Panoszków

Okres	Miejscowości
1818–1874 lub nieco później	Panoszków (obejmujący również Patokę, od jakiegoś momentu nie obejmujący Kolonii)
1874 lub nieco później –1945	Panoszków (obejmujący również Kolonię i Patokę, chociaż Kolonia czasami była wykazywana jako odrębna wieś, np. 1912)

Panoszków [III]

grodzisko w Wędzinie – „zamczysko”, w klinie Liswarty i Potoku Jeżowskiego; pierścieniowate, obwałowane, w połowie rozorane; średnica: 65 m; XIV w. zbudowane; 1974 wpisane do rejestru zabytków archeologicznych.

Panoszków [IV]

dawna gromada, odpowiednik sołectwa; 1945 utworzona; 1954 wchłonięta przez gromadę Sieraków.

Panoszków [V]

dawny obszar dworski; 1874 utworzony; 1928 wchłonięty przez gminę Panoszków.

Panoszków [VI]

dawny okręg policyjny; 1850 utworzony; 1874 zlikwidowany; w miejsce okręgów policyjnych utworzono okręgi urzędowe.

Panoszków [VII]

dawny okręg urzędowy nr 3; 1874 utworzony w miejsce zlikwidowanych okręgów policyjnych, względem których otrzymał skromne funkcje komunalne; 1936 wchłonięty przez okręg urzędowy Sieraków.

Tabela 19: Jednostki w okręgu urzędowym nr 3 Panoszków

Okres	Jednostki	Uwagi
1874–1874	gminy Bogdala, Glinica, Kolonia, Panoszków i Zborowskie; obszary dworskie Glinica, Panoszków i Zborowskie	włączenie gminy Glinica i obszaru dworskiego Glinica stanowiło oczywistą omyłkę pisarską; jednostki powinny być w okręgu urzędowym nr 7 Łagiewniki Wielkie, co wkrótce sprostowano

Okres	Jednostki	Uwagi
1874–1874 lub nieco później	gminy Bogdala, Kolonia, Panoszków i Zborowskie; obszary dworskie Panoszków i Zborowskie	1874 lub nieco później gmina Panoszków wchłonęła gminę Kolonia; gmina Zborowskie wchłonęła gminę Bogdala
1874 lub nieco później–1928	gminy Panoszków i Zborowskie; obszary dworskie Panoszków i Zborowskie	1928 gmina Panoszków wchłonęła obszar dworski Panoszków; gmina Zborowskie wchłonęła obszar dworski Zborowskie
1928–1936	gminy Panoszków i Zborowskie	

Panoszków [VIII]

osada leśna w Wędzinie; 1728 wzmiankowana; kolejno mieściły się tu Leśnictwo Wędzina i Nadleśnictwo Patoka, obecnie mieści się tu Leśnictwo Ponoszków.

Panoszków [IX]

złoże iłów na zachód od Kolonii, po obydwu stronach ul. Leśnej, triasowe, pokładowe; powierzchnia: 12 ha (pola A i B); zasób: 1491 tys. m³; 1997 udokumentowane; nie przystąpiono do eksploatacji.

Panoszków [X]

złoże żwirków filtracyjnych w Panoszkowskim Lesie, na wschód od Gajkowego, czwartorzędowe, pokładowe; powierzchnia: 5 ha; zasób: 172 tys. t; 1963 udokumentowane; nie przystąpiono do eksploatacji (kopalnia żwiru w Panoszkowie eksploatowała inne – nieudokumentowane złoża nieopodal Gajkowego).

Panoszków-Zborowskie

dawne władztwo; 1865/1873 utworzone przez Oskara Louisa Feodora von Koscielski-Ponoschau, jako fideikomis, poprzez połączenie swojego majątku rycerskiego – władztwa Panoszków z odkupionym władztwem Zborowskie – od spółki Schlesische Hütten-, Forst- und Bergbau-Gesellschaft 'Minerva' we Wrocławiu lub Oberschlesische Eisenbahn-Bedarfs-Aktiengesellschaft (Oberbedarf) tamże, która 1871 przejęła majątek zbankrutowanej Minervy; 1910 posiadało powierzchnię 3483 ha, w tym 2563 ha lasów, 452 ha roli, 243 ha łąk, 88 ha dróg, podwórzy i nieużytków, 86 ha stawów, 26 ha pastwisk, 25 ha ogrodów; 1911 przekształcone w spółkę Herrschaft Ponoschau und Sorowski OS Grundstücksgesellschaft mbH przez Zygmunta Chłapowskiego, z udziałem Johanny Marie Antoinette Sophie Charlotte von Schlieffen (von Reiche).

Państwowe Gospodarstwo Rolne w Panoszkowie

patrz: PGR Panoszków

Parafia Ewangelicko-Augsburska w Molnej

dawna; 1756 wyodrębniona z parafii w Piasku i erygowana z inicjatywy Amelie Marii Anny von Reichenbach-Goschütz; początkowo niesamodzielna, pod opieką parafii w Piasku, tego samego roku usamodzielniała się; do parafii należeli wówczas wierni z Ciasnej, Dzielnej,

Glinicy, Gwoździan, Jeżowej, Klekotnej, Lisowa, Łagiewnik Małych, Łagiewnik Wielkich, Molnej, Sierakowa (od 1998 – Sieraków Śląski), Skrzydlowic, Panoszowa, Pawonkowa, Wędziny i Zborowskiego, jednakże do 1768 na nabożeństwa w Molnej uczęszczali również wierni z Dobrodzienia i okolic, a do 1816 – z Lublińca i okolic; 1836 utworzyła związek z parafią w Piasku (Molna-Piasek); 1847 przeszedł on pod opiekę parafii w Tarnowskich Górach; 1848 usamodzielniała się i utworzyła związek z parafią w Lublińcu (Lubliniec-Molna); tego samego roku liczyła 250 wiernych; wśród członków parafii wykazano również wiernych z Łomnicy; 1922 z powodu przecięcia Górnego Śląska nową granicą państwową związek rozpadł się; parafia w Molnej stała się niesamodzielną i przeszła pod opiekę parafii w Dobrodzieniu [?]; 1945–1946 formalnie nie istniała; w tym czasie zaczęło się bezczeszczenie i rozkradanie kościoła i cmentarza w Molnej; od 1946 była papierową parafią, którą 1968 wchłonęła parafia w Częstochowie.

Tabela 20: Przynależność Parafii Ewangelicko-Augsburskiej w Molnej

Okres	Diecezja	Kościół
1817–1821		Kościół ewangelicki w Prusach
1821–1836		Kościół ewangelicki w landach królewsko-pruskich
1836–1845	pszczyńska	jw.
1845–1874	jw.	Landowy Kościół ewangelicki w Prusach
1874–1875	gliwicka (brak biskupa)	jw.
1875–1877	gliwicka	Landowy Kościół ewangelicki starszych prowincji pruskich
1877–1882	gliwicka z zastępstwem w Pszczynie	jw.
1882–1900	gliwicka z siedzibą w Bytomiu	jw.
1900–1910	gliwicka	jw.
1910–1922	gliwicka z siedzibą w Bytomiu	jw.
1922–1945	jw. (od 1944 brak biskupa)	Ewangelicki Kościół Unii Staropruskiej
1945–1946	brak – nieuznawanie przez Polskę; pod opieką nieformalnego biskupa kluczborskiego ks. Karola Klusa	
1946–1968	katowicka	Kościół ewangelicko-augsburski w Polsce

Parafia Ewangelicko-Augsburska w Sierakowie

dawna; XVI/XVII w. erygowana na bazie kościoła Piotra i Pawła w Sierakowie (od 1998 – Sieraków Śląski); około 1629 na fali kontrreformacji wypędzono duchownego; 1653/1654 formalnie skonfiskowano kościół i rozwiązano ją.

Parafia Rzymskokatolicka śś. Apostołów Piotra i Pawła w Sierakowie Śląskim

1664 wyodrębniona z parafii Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Lubecku i

erygowana na bazie kościoła poewangelickiego; pierwotnie nosiła wezwanie śś. Piotra i Pawła w Sierakowie (od 1998 – Sieraków Śląski); pierwotnie do parafii należeli wierni z Jeżowej, Molnej, Panoszowa, Sierakowa (uwaga jw.) i Wędziny; 1755 do parafii przyłączono Klekotną; 1861 przyjęła obecne wezwanie; 1904 wyodrębnił się filiał św. Jana Nepomucena w Sierakowie (uwaga jw.); 1940 przełączono do parafii w Zborowskim część Panoszowa – Czarne oraz części Molnej – Nowy Dwór, Plaszczok i Zapiece; 1960 wyodrębnił się filiał św. Jadwigi w Jeżowej, 1964 przełączony do parafii Trójcy Świętej w Ciasnej; 1963 przełączono do parafii w Wysokiej Klekotną; 1980 wyodrębniła się parafia św. Urbana w Wędzinie, przy czym część Wędziny – Szklarnia pozostała przy parafii w Sierakowie Śląskim.

Tabela 21: Przynależność Parafii Rzymskokatolickiej śś. Apostołów Piotra i Pawła w Sierakowie Śląskim

Okres	Dekanat	Diecezja
1664–1716	oleski	wrocławska
1716–1922	lubliniecki	jw.
1922–1945	oleski	jw.
1945–1972	jw.	Administracja Apostolska Śląska Opolskiego w Opolu
od 1972	jw.	opolska

Park Krajobrazowy „Lasy nad Górną Liswartą”

park krajobrazowy w 12 gminach województwa śląskiego, w tym w gminie Ciasna, w Panoszowie; powierzchnia: 38.731 ha; otulina w 8 gminach województwa śląskiego, w tym w gminie Ciasna, w Panoszowie; powierzchnia otuliny: 12.403 ha; 1998 utworzony szczególnie w celu ochrony specyficznej fizjonomii krajobrazu dorzecza Liswarty jako syntezy wartości przyrodniczych i kulturowych.

Patoka [I]

dawny folwark w Patoce; 1751/1752 wyodrębniony z folwarku Patoka [II] w związku z przełączeniem stanu posiadania Kuźnicy Sierakowskiej i Patoki z rąk właścicieli Sierakowa (od 1998 – Sieraków Śląski) w ręce właścicieli Panoszowa; czasami określany jako folwark rolny, ponieważ część hodowlana pozostała przy folwarku Patoka [II]; od 1945 kolejno w majątku Państwowego Funduszu Ziemi, PGR Panoszków, spółdzielni produkcyjnej, agencji rolnych; obecnie zakład produkcji podłóża.

Patoka [II]

dawny folwark w Sierakowie (od 1998 – Sieraków Śląski), obecnie rejon ul. Osiedlowej 21–25; przed 1727 założony; 1751/1752 wyodrębnił się folwark Patoka [I]; 1810 lub później nazwany Louisenhof – na cześć Luise Auguste Wilhelmine Amalie von Mecklenburg-Strelitz, co z czasem zatarto się; 1946 formalnie przejęty.

Patoka [III]

kolonia w sołectwie Panoszów; pierwotnie osada rolnicza powstała wokół folwarku Patoka [I], wyodrębniona z chwilą uwłaszczenia chłopów; najpóźniej 1569 wraz z Kuźnicą Sierakowską wyodrębniona z Panoszowa przez synów zmarłego Jana Ponosowsky'ego; 1593 wraz z Kuźnicą Sierakowską skupiona z Panoszowem przez Nicolausa Nassa von Hrabau; wkrótce wraz z Kuźnicą Sierakowską ponownie wyodrębniona z Panoszowa, trafiła w ręce właścicieli Sierakowa (od 1998 – Sieraków Śląski); 1751/1752 wraz z Kuźnicą Sierakowską ponownie skupiona z

Ilustracja 14: Patoka

Panoszowem przez Georga Henrica von Rouzitz de Helm; najpóźniej 1927 w ramach nowej akcji osadniczej rozbudowana o kolonię, zasiedloną głównie Westfalczykami; 1980 ponownie wyodrębniona z Panoszowa, uzyskała status kolonii.

Toponim

od 'patok' lub 'patoka'; 'patok' – potok; 'patoka' – konsystencja płynna miodu; tu: prawdopodobnie pierwotnie pasieka należąca do folwarku Patoka [II]

Nazwy

- do 1936: Patocka
- 1936–1948: Klinkerwerk
- od 1948: Patoka

Tabela 22: Liczba mieszkańców Patoki

Rok	Liczba mieszkańców	Uwagi
1820 (publikacja danych)	9	1 dom
1871	125	12 domów
1910	103	

Patoka [IV]

złóże iłów w Panoszowie, triasowe, pokładowe; powierzchnia: 22 ha; zasób: 4937 tys. m³; od 1935 eksploatowane przez kopalnię iłów w Panoszowie (patrz), metodą odkrywkową, wielopoziomowo i wielościanowo, nadsiębiernie i podsiębiernie; 1975 udokumentowane.

Patoka IA

złóże iłów w Panoszowie, triasowe, pokładowe; powierzchnia: 9 ha; 1958–1993 eksploatowane przez kopalnię iłów w Panoszowie (patrz); 1959 udokumentowane; po zakończeniu eksploatacji częściowo przekształcone w zbiornik wodny – „gliniok”; powierzchnia zbiornika wodnego: 2 ha.

Patoka II

złóże glin ceramicznych kamionkowych w lesie na pograniczu Panoszowa (Panoszwoskiego Lasu) i Zborowskiego, jurajskie, soczewkowe; powierzchnia: 14 ha; zasób: 1304 tys. t; 1956 udokumentowane; skreślone z bilansu zasobów.

PGR Panoszków

rolno-hodowlany, posiadał chlewnię i wytwórnię pasz; 1949 utworzony, objął majątek Hermanna Fürchtegotta Reemtsmy, tj. nierozparcelowaną część majątku ziemskiego w zarządzie Państwowego Funduszu Ziemi, folwarki Gajkowe i Patoka w Patoce oraz zespół dworsko-parkowy i zespół pałacowo-parkowy w Patoce, ponadto – wkrótce jako Klucz Wędzina – adekwatny majątek Bernharda Gottloba Siegfrieda Felixa von Studnitz w Wędzinie, w tym folwark Szerłat i zespół pałacowo-parkowy w Wędzinie; 1957 chlewnię uznano za zarodową, a 1961 – za reprodukcyjną; 1972

Ilustracja 15: Bloki popegeerowskie w Panoszwowie

część w Patoce usamodzielniono jako spółdzielnię produkcyjną, część w Wędzinie – jako PGR Wędzina; 1973 wszedł w skład Kombinatu Państwowych Gospodarstw Rolnych w Lustrzańcu (Pawonkowie); 1974 rozbudowany, przekształcony w Przemysłową Fermę Tuczcu Trzody Chlewnej; 1975 puszczony w ruch pełną mocą, przeszedł w skład Kombinatu Państwowych Gospodarstw Rolnych w Oleśnie (Świerczu), acz czasami był wykazywany jako samodzielna jednostka; 1983 dotknięty masowym padaniem trzody chlewnej; 1991 zakończył działalność faktyczną; 1992 postawiony w stan likwidacji; 1994 zakończył działalność formalną; 2000 na majątku PGR Panoszków powstała spółka Fruitex Consolidated Ferma Tuczcu Trzody Chlewnej Panoszków, od 2012 jako Fruitex Gospodarstwo Rolne Wędzina; pamiątką po PGR Panoszków są bloki mieszkaniowe.

Tabela 23: Przynależność PGR Panoszków

Okres	Jednostka
1949–1958	Zespół Państwowych Gospodarstw Rolnych w Dobrodzieniu
1958–1959	Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Katowicach
1959–1974	Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Katowicach, Wojewódzkie Zjednoczenie Państwowych Gospodarstw Rolnych w Katowicach
1974–1975	Zjednoczenie Państwowych Gospodarstw Rolnych w Katowicach
1975–1981	Zjednoczenie Państwowych Gospodarstw Rolnych w Gliwicach

Okres	Jednostka
1982–1986	Zrzeszenie Państwowych Gospodarstw Rolnych w Katowicach
1987–1991	Związek Państwowych Gospodarstw Rolnych Oddział w Katowicach
1992 – do czasu wyprzedaży majątku	Agencja Własności Rolnej Skarbu Państwa, od 2003 pod nazwą Agencja Nieruchomości Rolnych

Piekarnia

dawna; najpóźniej 1906 zbudowana; z 1939 ostatni ślad działalności.

Pilawy

część Panoszowa; pierwotnie osada rolnicza; 1681 wzmiankowana; 1727 wykazano wolne gospodarstwo; najpóźniej 1822 rozbudowana o osadę hutniczą przez Wilhelma Georga Gottlieba von Koscielski-Ponoschau; na mapach polskich z reguły podpisana w złym miejscu – w Olszynkach.

Toponim

od antroponimu 'Pilawa'

Nazwy

- pierwotnie: Pilawowskie
- XVIII/XIX w.–1936: Pilawen
- 1936–1948: Schlackenfelde
- 1948–1980: Pilawa
- od 1980: Pilawy

Ilustracja 16: Panoszków Pilawy

Tabela 24: Liczba mieszkańców Pilaw

Rok	Liczba mieszkańców	Uwagi
1871	82	6 domów
1910	17 – w osobnym domu; 19 – w grupie domów	

Pisownia nazwy

- 1566: Ponossowicz
- 1753: Ponołowskie
- 1757: Ponołau
- 1757: Ponołowska
- 1762: Ponołow
- 1783: Punoschau
- 1818: Poniszow (pol.)

Plebiscyt na Górnym Śląsku

Tabela 25: Wyniki głosowania w Panoszowie i Patoce

Jednostka	Za Niemcami	Za Polską
Panoszów – gmina	144	41
Panoszów – obszar dworski	78	17
Razem	222	58

Podleśnictwo Panoszów

dawne, w osadzie leśnej Niwki; najpóźniej 1890 utworzone z przekształcenia Leśnictwa Panoszów; 1972 przekształcone w Gajówkę Panoszów.

Poliwoda

dawny staw parkowy, część zespołu dworsko-parkowego; krótko po 1806 urządzony w ramach przebudowy lub odbudowy dworu przez Wilhelma Georga Gottlieba von Koscielski-Ponoschau; po 1949 przekształcony w przemysłowy PGR Panoszów.

Pomniki przyrody

- w Patoce; drzewo, dąb szypułkowy (*Quercus robur*); wysokość: 27 m; pierśnica: 123 cm; 1994 ustanowiony
- drzewo, wiąz szypułkowy (*Ulmus laevis*); wysokość 27 m; pierśnica: 123 cm; 1994 ustanowiony

dawne

- 3 drzewa – dęby Hans Hugo, Lucie i Lucie Charlotte; 1933 wykazane
- drzewo, jesion wyniosły (*Fraxinus excelsior*); wysokość: 25 m; pierśnica: 114 cm; 1994 ustanowiony; 2020 wywrócony

Ponoszów [I]

człon nazwy Leśnictwa Ponoszów.

Ponoszów [II]

nazwa Panoszowa w latach 1945–1947.

Ponoszów [III]

nazwa Panoszwoskiego Stawu stosowana w gospodarce rybackiej.

Posterunek Nadzoru Celnego

dawny, w domach celnych; 1923 lub nieco później utworzony w związku z przecięciem Górnego Śląska nową granicą państwową i wzmocnieniem kontroli na granicy z Polską; 1939 granice Niemiec na wysokości Górnego Śląska przesunięto na Wschód, wobec czego przestał być punktem nadgranicznym; do 1944 obsługiwany przez Zollgrenzschutz, od 1944 – przez Gestapo; 1945 rozwiązany.

Posterunek Pocztowy

dawny, w Patoce; 1863 utworzony; należał do Urzędu Pocztowego w Dobrodzieniu; obsługiwał Ciasną, Jeżową, Molną, Sieraków (od 1998 – Sieraków Śląski), Panoszków, Wędzinę i Zborowskie; pocztę na trasie Patoka–Dobrodzień przewoziła kariolka, dalej Dobrodzień–Fosowskie dyliżans (Fosowskie miało już połączenie linią kolejową); 1873 przeniesiony do Sierakowa (uwaga jw.).

Posterunek Żandarmerii

dawny, w Patoce; poł. XIX w.

Potok Jeżowski

rzeka, lewy dopływ Liswarty; długość: 21 km; źródło w Zwozie; ujście w Wędzinie; płynie z Progu Woźnickiego do Obniżenia Liswarty; przepływa przez Patokę i w Panoszowie przez Kuźnicę Sierakowską, Szerłąt, Panoszków i Olszynki.

Hydronim

drugi człon od 'Jeżowa' – miejscowość, przez którą przepływa

Nazwy

- do 1951: Mühlgraben
- 1951 – [?]: Drzewica
- od [?]: Potok Jeżowski

Powiat dobrodzieński

dawny; 1922 utworzony z powodu przecięcia Górnego Śląska i powiatu lublinieckiego nową granicą państwową, jako powiat lubliniecki – zachodnia część (powiat resztkowy, najmniejszy w Niemczech); powierzony w zarząd powiatu oleskiego; 1927 przekształcony w powiat dobrodzieński; część spraw załatwiały urzędy powiatów kluczborskiego, oleskiego, opolskiego i strzeleckiego; tego roku w powiecie dobrodzieńskim było 5 stacji kolejowych, uruchomiono linie autobusowe (Städtischer Verkehrsbetrieb Guttentag), działała fabryka chemiczna w Pludrach oraz 4 cegielnie, 2 mleczarnie, 7 młynów i 4 tartaki, zaś w inwentarzu żywym było 11.564 świń, 8488 bydła, 1893 koni, 840 kóz i 3 owczarnie; 1939 granice Niemiec na wysokości Górnego Śląska przesunięto na Wschód, wobec czego zniknęła granica z 1922, stanowiąca powód utworzenia powiatu dobrodzieńskiego; 1939 powierzony w zarząd powiatu lublinieckiego; 1941 wchłonięty przez powiat lubliniecki; 1945 nie uznano tej decyzji, chociaż nie wyjęto go spod zarządu powiatu lublinieckiego; 1951 ostatecznie wchłonięty przez powiat lubliniecki.

Tabela 26: Jednostki podziału administracyjno-terytorialnego powiatu dobrodzieńskiego, 1927

Rodzaj i liczba	Jednostki w obecnych nazwach
miasta (1)	Dobrodzień

Rodzaj i liczba	Jednostki w obecnych nazwach
gminy (27)	Bzinica Nowa, Bzinica Stara, Ciasna, Dzielna, Głowczyce, Gosławice, Gwoździany, Jeżowa, Klekotna, Kolejka (1927 przełączona z powiatu strzeleckiego), Ligota Dobrodzieńska, Łagiewniki Małe, Makowczyce, Molna, Myślina (1927 przełączona z powiatu strzeleckiego), Panoszków, Pludry-Pietraszów, Rzędowice, Sieraków Śląski, Skrzydłowice, Szemrowice, Turza (1927 przełączona z powiatu oleskiego), Warłów, Wędzina, Zamek Dobrodzień, Zborowskie, Zwóz
obszary dworskie (21)	Ciasna, Dzielna, Głowczyce, Gosławice, Gwoździany, Jeżowa, Ligota Dobrodzieńska, Makowczyce, Molna, Panoszków, Pludry-Pietraszów, Rzędowice, Sieraków Śląski, Skrzydłowice, Szemrowice, Turza (1927 przełączona z powiatu oleskiego), Warłów, Wędzina, Zamek Dobrodzień, Zborowskie, Zwóz
leśne obszary dworskie (1)	Malepartus

Tabela 27: Liczba mieszkańców powiatu dobrodzieńskiego

Rok publikacji danych	Liczba mieszkańców	Uwagi
1922	16.544	
1933	20.052	w tym: 19.101 katolików, 897 ewangelików, 44 izraelitów
1939	21.167	w tym: 20.024 katolików, 1059 ewangelików, 12 izraelitów

Powiatowa Szkoła Gospodarstwa Wiejskiego

w Patoce; działała 1946–1952.

Principatus Silesiae Oppoliensis

mapa I.W. Wielanda z 1736, pierwsze zobrazowanie kartograficzne Panoszowa; figurują na niej:

- ♦ kuźnica w Kuźnicy Sierakowskiej
- ♦ młyn w Szerlącie
- ♦ Panoszkowski Staw

Przemysłowa Ferma Tuczki Trzody Chlewnej

patrz: PGR Panoszków

Przynależność do cesarstwa

Tabela 28: Przynależność Panoszowa i Patoki do cesarstwa

Okres	Jednostka
1544 (pierwsza wzmianka o Panoszkowie)–1806	cesarstwo
1871–1918	Cesarstwo Niemieckie

Przynależność do monarchii

Tabela 29: Przynależność Panoszowa i Patoki do monarchii

Okres	Jednostka
1544 (pierwsza wzmianka o Panoszowie)–1552	monarchia habsburska
1556–1598	monarchia habsburska
1598–1619	monarchia habsburska
1620–1622	monarchia habsburska
1623–1742	monarchia habsburska

Przynależność do państwa

Tabela 30: Przynależność Panoszowa i Patoki do państwa

Okres	Jednostka
1544 (pierwsza wzmianka o Panoszowie)–1552	Królestwo Czech
1552–1556	Księstwo Opolskie
1556–1598	Królestwo Czech
1598	Księstwo Siedmiogrodu
1598–1622	Królestwo Czech
1622–1623	Księstwo Siedmiogrodu
1623–1742	Królestwo Czech
1742–1918	Królestwo Prus; 1871 – zjednoczenie Niemiec
1918–1919	Niemcy pod rządami Rady Deputowanych Ludowych
1919–1933	Niemcy (Republika Weimarska)
1933–1945	Niemcy (III Rzesza)
1945	Związek Sowiecki
od 1945	Polska

Tabela 31: Państwa graniczące z Panoszowem

Okres	Jednostka
1544 (pierwsza wzmianka o Panoszowie)–1569	Polska
1569–1645 (1647)	Polska-Litwa
1645 (1647)–1666	Polska-Litwa, chociaż będąc w zastawie u Wazów de facto nie był miejscowością graniczną
1666–1793	Polska-Litwa
1793–1807	nie był miejscowością graniczną, za Liswartą były Prusy Południowe
1807–1812	Księstwo Warszawskie
1812–1813	Królestwo Polskie
1813–1815	Królestwo Polskie podporządkowane Rosji
1815–1832	Królestwo Polskie

Okres	Jednostka
1832–1874	Królestwo Polskie podporządkowane Rosji
1874–1914	Kraj Przywiślański, Rosja
1914–1917	nie był miejscowością graniczną, za Liswartą była niemiecka strefa okupacyjna
1917–1918	Polska podporządkowana Austro-Węgrom i Niemcom
1918–1939	Polska; 1919 – traktat wersalski
1939–1945 (wcielenie do Polski)	nie był miejscowością graniczną, za Liswartą była początkowo niemiecka strefa okupacyjna, po czym Niemcy

Przynależność do księstwa

Tabela 32: Przynależność Panoszowa i Patoki do księstwa

Okres	Jednostka
1544 (pierwsza wzmianka o Panoszowie)–1552	Księstwo Opolskie, zastaw u książąt von Hohenzollern
1552–1556	Księstwo Opolskie, samodzielne w rodzinie Szapolyai'ów
1556–1645 (1647)	Księstwo Opolskie
1645 (1647)–1666	Księstwo Opolskie, zastaw u Wazów
1666–1743	Księstwo Opolskie; 1743 – zhołdowanie stanów Górnego Śląska przez króla w Prusach Friedricha II von Hohenzollern

Przynależność do prowincji

Tabela 33: Przynależność Panoszowa i Patoki do prowincji

Okres	Jednostka
(1741) 1808–1919	prowincja śląska
1919–1938	prowincja górnośląska
1938–1941	prowincja śląska
1941–1945	prowincja górnośląska
1945–1946	ziemie odzyskane

Przynależność do rejencji/województwa

Tabela 34: Przynależność Panoszowa i Patoki do rejencji/województwa

Okres	Jednostka
1741–1742	Generalny Polowo-Wojenny Komisariat we Wrocławiu
1742–1808	Kamera Wojenno-Dominalna we Wrocławiu
1809–1816	rejencja wrocławska
1816–1945	rejencja opolska

Okres	Jednostka
1945–1946	I okręg administracyjny Ziem Odzyskanych Śląsk Opolski
1946–1950	województwo śląskie (śląsko-dąbrowskie)
1950–1953	województwo katowickie
1953–1956	województwo stalinogrodzkie
1956–1975	województwo katowickie
1975–1998	województwo częstochowskie
od 1999	województwo śląskie

Przynależność do okręgu/powiatu

Tabela 35: Przynależność Panoszowa i Patoki do okręgu/powiatu

Okres	Jednostka
1544 (pierwsza wzmianka o Panoszowie)–1743	okręg (weichbild) lubliniecki
1743–1922	powiat lubliniecki
1922–1927	powiat lubliniecki – zachodnia część (powiat resztkowy)
1927–1941	powiat dobrodzieński
1941–1945	powiat lubliniecki
1945–1951	de iure powiat dobrodzieński, de facto powiat lubliniecki
1951–1975	powiat lubliniecki
od 1999	powiat lubliniecki

Przynależność do okręgu policyjnego/urzędowego

Tabela 36: Przynależność Panoszowa i Patoki do okręgu policyjnego/urzędowego

Okres	Jednostka
1850–1874	okręg policyjny Panoszków
1874–1936	okręg urzędowy Panoszków
1936–1945	okręg urzędowy Sieraków

Przynależność do gminy/gromady

Tabela 37: Przynależność Panoszowa i Patoki do gminy/gromady

Okres	Jednostka
1544 (pierwsza wzmianka o Panoszowie)–1751/1752	majątek rycerski, najpóźniej 1569 podzielony na 2 władztwa (jedno to Kuźnica Sierakowska i Patoka, drugie to właściwy Panoszków); 1727 – pierwsza wzmianka o pierwszych wolnych chłopach w Panoszowie
1751/1752–1794	majątek rycerski; 1751/1752 – skupienie obydwu władztw

Okres	Jednostka
1794–1817	majątek rycerski; 1794 – uchwalenie Landrechtu, uznanie za gminę każdej miejscowości posiadającej własny zarząd, tj. sołtysa i ławników; 1806, 1811, 1816 – regulacje króla Prus Friedricha Wilhelma III von Hohenzollern stopniowo zmniejszające ciężar poddaństwa chłopów; uwolnieni ludzie na ziemi wykupionej z majątku rycerskiego sukcesywnie tworzyli wsie, po czym otrzymując (bo nie wybierając) własny zarząd tworzyli gminy
1818–1874 lub nieco później	majątek rycerski, 1874 nazwany obszarem dworskim; gmina Kolonia (brak daty utworzenia); gmina Panoszków (brak daty utworzenia); 1818 – wejście na dobre do języka urzędowego pojęcia gminy; 1821 – kolejna regulacja uwłaszczeniowa jw.; 1850 – ostateczne uwłaszczenie chłopów w Królestwie Prus; 1865/1873 – połączenie władztw Panoszków i Zborowskie w Panoszków-Zborowskie
1874 lub nieco później–1928	gmina Panoszków; obszar dworski Panoszków; 1911 – przekształcenie władztwa Panoszków-Zborowskie w spółkę
1928–1945	gmina Panoszków
1945–1954	gmina Sieraków (przynależność jako gromada)
1954–1972	gromada Sieraków
od 1973	gmina Ciasna

Przynależność ewangelików

Tabela 38: Przynależność ewangelików z Panoszowa i Patoki

Okres	Parafia Ewangelicko-Augsburska
1530 – XVI/XVII w.	w Lublińcu
XVI/XVII w.–1653/1654	w Sierakowie
1653/1654–1754	w Kluczborku (1700–1707 pozbawiona kościoła)
1754–1756	w Piasku
1756	w Molnej – niesamodzielna, pod opieką parafii w Piasku
1756–1836	w Molnej
1836–1847	związek parafialny Molna-Piasek
1847–1848	związek parafialny Molna-Piasek – niesamodzielny, pod opieką parafii w Tarnowskich Górach
1848–1922	związek parafialny Lubliniec-Molna
1922–1945	w Molnej – niesamodzielna, pod opieką parafii w Dobrodzieniu [?]
1945–1946	brak – nieuznawanie przez Polskę; pod opieką nieformalnego biskupa kluczborskiego ks. Karola Klusa

Okres	Parafia Ewangelicko-Augsburska
1946–1954	w Molnej (w aktach również jako związek parafialny Molna-Piasek) – niesamodzielna, pod opieką parafii w Tarnowskich Górach
1954–1968	w Molnej (w aktach również jako związek parafialny Molna-Piasek) – niesamodzielna, pod opieką parafii w Częstochowie
od 1968	w Częstochowie

Przynależność katolików

Tabela 39: Przynależność katolików z Panoszowa i Patoki

Okres	Parafia Rzymskokatolicka
1544 (pierwsza wzmianka o Panoszowie)–1664	w Lubecku
od 1664	w Sierakowie (od 1998 – Sieraków Śląski); do 1871 dziesięcina na rzecz parafii w Lubecku

Przynależność izraelitów

Tabela 40: Przynależność izraelitów z Panoszowa i Patoki

Okres	Gmina Wyznaniowa Żydowska (kahał)
około 1741–XVIII/XIX w.	w Cieszowej
XVIII/XIX w.–1922	w Lublińcu; 1910 nie wykazano Żydów wśród mieszkańców Panoszowa
1922–1939	w Dobrodzieniu i/lub Oleśnie
1946–1993	Kongregacja Wyznania Mojżeszowego w Katowicach
od 1993	w Katowicach

Spółdzielnia Mieszkaniowa

1996 utworzona; zarządza blokami mieszkaniowymi po PGR Panoszków.

„Stop ze smrodem w gminie Ciasna”

fala protestów mieszkańców Panoszowa w 2015 przeciwko uciążliwości zakładu produkcji podłoża w Patoce i planom jego rozbudowy.

Stowarzyszenie Opieki nad Biednymi

dawne; 1893 utworzone; głównymi darczyńcami były gmina Panoszków i obszar dworski Panoszków, zaś główną formą pomocy – częściowe finansowanie podatku dochodowego; nie wiadomo, do kiedy działało.

Sylvius Wilhelm von Koscielski-Ponoschau

był synem Gottlieba Wilhelma Franza von Koscielski i Anny von Koscielski (von Kurnatowski); jako żołnierz wojska pruskiego uczestniczył w wojnach napoleońskich; 1806 poległ w bitwie pod Jeną.

Szerłat

historyczna część Panoszowa, obecnie ul. Młyńska; pierwotnie osada folwarczna należąca do Wędziny (po lewej stronie drogi) i osada młyńska (po prawej stronie drogi); 1725 wzmiankowana; folwark od 1945 kolejno w majątku Państwowego Funduszu Ziemi, PGR Panoszków, po czym zrujnowany i zburzony; 1980 nazwa zniesiona.

Toponim

niewyjaśniony; genezy części 'Szer' zapewne należy doszukiwać się w genezie toponimu 'Sieraków' (od 1998 – Sieraków Śląski) – sąsiednia miejscowość, do której Szerłat być może pierwotnie należał (1443: Schirakuow)

Nazwy

- pierwotnie: Sierleta
- XVIII/XIX w.–1936: Scherlent
- 1936–1950: Mühlenhof
- od 1950: Szerłat

Tabela 41: Liczba mieszkańców Szerłata

Rok	Liczba mieszkańców	Uwagi
1820 (publikacja danych)	7	1 dom
1910	9	1 dom

Szkoła ewangelicka w Molnej

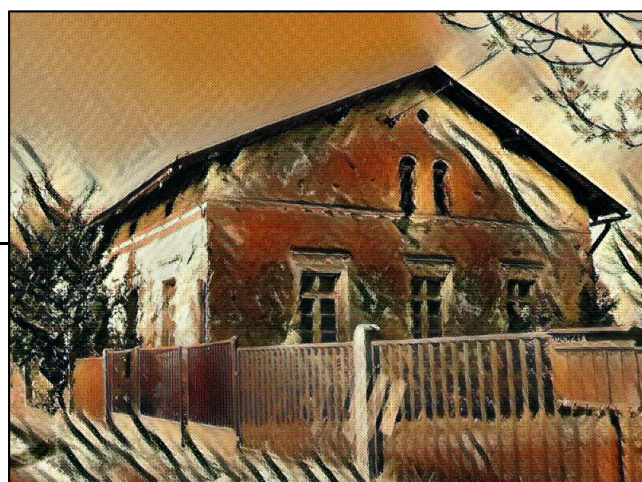
dawna; 1767 zbudowana; 1842 zawiesiła działalność z powodu braku pieniędzy; 1865 wznowiła działalność; 1875–1878 była szkoła symultaniczną, dla uczniów ewangelickich i katolickich; 1945 przejęta i zamknięta.

Szkoła katolicka

dawna, w Kuźnicy Sierakowskiej; 1813 zbudowana; pocz. XX w. zburzono stary i wybudowano nowy budynek; 1945 przejęta i przekształcona w Szkołę Podstawową.

Szkoła Podstawowa

dawna, w Kuźnicy Sierakowskiej; 1945 utworzona z przekształcenia szkoły katolickiej; 1961 uzyskała nową siedzibę – Szkołę-Pomnik Tysiąclecia Państwa Polskiego, zaprojektowaną jako szkołę i przedszkole, z salą gimnastyczną i przestronnym holem pełniącym również funkcję stołówki; stary budynek z czasem popadł w ruinę; 2001 zamknięta; 2013 adaptowana na budynek wielofunkcyjny; 2015 zbudowano boisko.

Ilustracja 17: Dawna szkoła katolicka w Panoszowie Kuźnicy Sierakowskiej

Szlifiernia

dawna, w Kuźnicy Sierakowskiej; 1845 wykazana; prawdopodobnie urządzona w jakimś zamkniętym zakładzie.

Tartak [I]

dawny; przed 1793 zbudowany, przy czym z pewnych zapisek dwuznacznie wynika, że działał najpóźniej od 1772; przed 1865 zlikwidowany.

Tartak [II]

dawny, w Patoce; około 1890 zbudowany wraz z cegielnią przez księcia von Radolin; wyposażony w napęd parowy; jednocześnie na potrzeby cegielni i tartaku zbudowano linię kolejową wąskotorową; 1893 głównie na potrzeby sprowadzania drewna z Rosji otwarto przejście graniczne w Garczarzach; 1945 zajęty, a 1949 formalnie przejęty przez Dyрекcję Lasów Państwowych Okręgu Śląskiego, wraz z cegielnią przyjął nazwę Zakład Produkcyjny Patoka; 1950 lub nieco później, po zatwierdzeniu przejęcia, zlikwidowany.

Telefonizacja

1940 telefony były zainstalowane w karczmie, Leśnictwie Panoszków, Nadleśnictwie Patoka, pałacu i Urzędzie Pocztowym.

Ulice

Tabela 42: Ulice w Panoszwowie i Patoce

Nazwa	Miejscowości	Drogi
1 Maja	posesje do nr 17 po stronie nieparzystej i do nr 26 po stronie parzystej: Kuźnica Sierakowska; posesje od nr 19 po stronie nieparzystej: Panoszków; Gajkowe (bez adresu)	odcinkowo droga powiatowa nr 2010 S; odcinkowo betonówka
Ceramiczna	Patoka	droga powiatowa nr 2301 S; odcinkowo droga powiatowa nr 2010 S (wspólny przebieg)
Leśna	adres nr 1: Pilawy; posesje nr 2-16: Kolonia; posesja nr 5: osada leśna Niwki	droga powiatowa nr 2010 S – z wyjątkiem odgańczenia do osady leśnej Niwki
Łąkowa	Olszynki	
Młyńska	Szerłat	
Nadrzeczna	posesje do nr 5c po stronie nieparzystej i do adresu nr 10 po stronie parzystej: Pilawy; posesje od nr 7 po stronie nieparzystej i od adresu nr 12 po stronie parzystej: Niwki	
Szkolna	Patoka	
Tysiąclecia	Kuźnica Sierakowska	

Urząd Leśny

w Patoce; 1910 lub później utworzony przez Zygmunta Chłapowskiego; w okresie władztwa rodziny von Ballestrem zlikwidowany lub przeniesiony do Dobrodzienia.

Urząd Pocztowy

działał co najmniej podczas II wojny światowej.

Urząd Stanu Cywilnego

w Patoce; 1874 utworzony; 1945 zlikwidowany.

Tabela 43: Jednostki administracyjno-terytorialne we właściwości Urzędu Stanu Cywilnego w Patoce

Okres	Jednostka
1874–1874 lub nieco później	gminy Bogdala, Kolonia, Panoszków i Zborowskie; obszary dworskie Panoszków i Zborowskie
1874 lub nieco później–1928	gminy Panoszków i Zborowskie; obszary dworskie Panoszków i Zborowskie
1928–1945	gminy Panoszków i Zborowskie

Wapiennik

dawny; przed 1830 zbudowany; przed 1865 zlikwidowany; wzmianka z 1830 sugeruje, że znajdował się w Kuźnicy Sierakowskiej, czego nie potwierdza wzmianka z 1845.

Wiek pary

w Panoszowie i Patoce napęd parowy posiadały:

- cegielnia w Patoce
- gorzelnia
- młyn w Szerlądzie
- tartak w Patoce
- pierwsze lokomotywy na linii kolejowej wąskotorowej

Wielki piec

dawny, w Pilawach, w składzie Huty Panoszków, serce przemysłowe Panoszowa; 1830 zbudowany przez Eduarda Christiana von Koscielski-Ponoschau, który jednocześnie ściągnął do pracy fachowców z Zachodu, osiedlając ich w Niwkach; z 1879 ostatni pewny ślad działalności; ruiny były jeszcze widoczne przed II wojną światową.

Wiosło

droga w Panoszowie, ślad po dawnym polu kopalni rud żelaza.

Ilustracja 18: Dawne ruiny wielkiego pieca w Panoszowie Pilawach

Właściciele

Tabela 44: Właściciele Panoszowa, od 1751/1752 wraz z Kuźnicą Sierakowską i od 1751/1752 Patoki

Okres	Właściciel
przed 1544–najpóźniej 1569	Jan Ponosowsky
następnie	N.N. synowie Jana Ponosowsky'ego
1583–1598 lub później	Nicolaus Nass von Hrabau
I poł. XVII w.	Anna von Jarotzki (von Gaschin)
1668	wykazany Andreas Ponossowski
około 1700–1751/1752	N.N. von Paczensky-Tenczin (z linii Adama Samsona von Paczensky-Tenczin i Anny Barbary von Paczensky-Tenczin (von Widlack))
1751/1752–1763/1768	Georg Henric von Rouzitz de Helm
1763/1768–1770	Charlotte von Rouzitz-Ponoschau
1770–1784	Helena von Rouzitz-Ponoschau (von Koschützki)
1784–1791	Karl August Marschall von Bieberstein
1791–1797	Karl Hans Ehrenfried von Diebitsch
1797–1801	Bernhard Otto Karl von Prittwitz-Gaffron jako mąż uposażonej Karoline Wilhelmine Friederike von Diebitsch
1801–1805	Karl Gottlob August von Rabenau-Pechern jako mąż uposażonej Evy Friederiki Antoinette von Diebitsch
1805–1806	Gottlieb Wilhelm Franz von Koscielski
1806	Anna von Koscielski (von Kurnatowski) – wdowa po Gottliebie Wilhelmie Franzie von Koscielski
1806–1830/1837	Wilhelm Georg Gottlieb von Koscielski-Ponoschau; 1822 wykazana żona Henriette Christiane Erdmuthe von Koscielski-Ponoschau (von Schickfus-Neudorff)
1830/1837–1857	Eduard Christian von Koscielski-Ponoschau; 1857 wykazana żona Elisabeth (Betty) von Koscielski-Ponoschau (Liman)
1857–1874	Oskar Louis Feodor von Koscielski-Ponoschau
1874–przed 1882	Oskar Wilhelm Erdmann Eduard Hans von Koscielski-Ponoschau
przed 1882–1888	Karl Heinrich Wilhelm Conrad
1889–1910	Hugo Juliusz Raoul Edward Leszczyc z Radolina Radoliński książę von Radolin; od 1909 wykazywany także syn Alfred Bernhard Johannes Howard Gurney Leszczyc von Radolin
1910–1911	Zygmunt Chłapowski

Okres	Właściciel
1911–1922	Herrschaft Ponoschau und Sorowski OS Grundstücksgesellschaft mbH; udziałowiec większościowy: Zygmunt Chłapowski, od 1919 spadkobierczyni Tekla Chłapowska (Mańkowska); udziałowiec mniejszościowy: Johanna Marie Antoinette Sophie Charlotte von Schlieffen (von Reiche)
1922–1928	Herrschaft Ponoschau und Sorowski OS Grundstücksgesellschaft mbH w składzie Ruscheweyh Aktiengesellschaft Langenöls w Olszynie koło Lubania
1928–1936	Herrschaft Ponoschau und Sorowski OS Grundstücksgesellschaft mbH w składzie koncernu rodziny von Ballestrem, w zarządzie Graf von Ballestrem'sche Güterdirektion w Gliwicach
1936–1945	Hermann Fürchtegott Reemtsma; 1945 – zajęcie majątku, znacjonalizowanie majątku leśnego; 1946 – znacjonalizowanie pozostałego majątku (z wyjątkiem cegielni i tartaku w Patoce) i częściowe rozparcelowanie majątku ziemskiego; 1947 (wykaz)/1949 (protokół zdawczo-odbiorczy)/1950 (orzeczenie) – znacjonalizowanie cegielni i tartaku w Patoce; 1949 – urządzenie na części majątku i nierozparcelowanej części majątku ziemskiego PGR Panoszków; 1990 – odwiedziny Patoki przez bratanka ostatniego właściciela Jana Philippa Reemtsmę

Tabela 45: Właściciele Kuźnicy Sierakowskiej i Patoki

Okres	Właściciel
najpóźniej 1569–[?]	synowie Jana Ponosowsky'ego, którzy wyodrębnili z Panoszowa Kuźnicę Sierakowską i Patokę
1593–1598 lub później	Nicolaus Nass von Hrabau, który skupił całość z Panoszewem, po czym następcy ponownie wyodrębnili z niego Kuźnicę Sierakowską i Patokę
około poł. XVII w.	Johann Rouzitz de Helm
około poł. XVII w.	Georg Rouzitz de Helm
1679	wykazani Boleslaus Rouzitz de Helm, Nicolaus Rouzitz de Helm
1679–1688 lub później	Georg de Gołyszki
około 1700	Gilbert Chambers de Cultis
około 1700–1715/1723	Georg Boguslao de Gołyszki; wykazywana także żona Elisabeth Chambers de Cultis, od 1715/1723 wdowa
1715/1723–[?]	Gilbert Georg de Gołyszki, przynajmniej początkowo pod regencją matki Elisabeth Chambers de Cultis
[?]-1747	Johann Dytrych de Gołyszki, przynajmniej początkowo pod regencją matki Elisabeth Chambers de Cultis

Okres	Właściciel
1747-1749	Elisabeth Chambers de Cultis
1749-1751/1752	Johann Chambers de Cultis
1751/1752	Georg Henric von Rouzitz de Helm, który skupił Kuźnicę Sierakowską i Patokę z Panoszowem

Zborowska Droga

droga leśna w Panoszowie.

Zdrowy Las

stowarzyszenie zwykłe; 2014 utworzone; podstawowym celem działalności jest ochrona środowiska naturalnego oraz warunków życia mieszkańców; organizacja jest szczególnie aktywna na polu ochrony zdrowia i życia ludzi przed szkodliwym oddziaływaniem zanieczyszczeń.

Zespół dworsko-parkowy

zabytek, 1992 wpisany do rejestru; w ewidencji gminnej obejmujący czworak, dwór, oborę, park i spichrz.

Zespół pałacowo-parkowy

zabytek w Patoce, 1992 wpisany do rejestru; w ewidencji gminnej obejmujący bramę, budynek gospodarczy, pałac, park i stodołę.

Zespół Szkół Rolniczych Patoka

dawna Zasadnicza Szkoła Ogrodnicza w Patoce; 1966 zbudowana; 1986 zamknięta.

Ilustracja 19: Spichrz w Panoszowie

Źródelnik

część lasu w Panoszowie.

Podsumowanie najważniejszych wydarzeń

- 1544: pierwsza wzmianka o Panoszowie
- 1668: pierwsza wzmianka o hutnictwie
- 1727: pierwsza wzmianka o pierwszych wolnych chłopach i o Patoce
- 1801: pierwsza wzmianka o górnictwie
- 1850: uwłaszczenie chłopów
- 1879: ostatni pewny ślad działalności hutnictwa
- od 1945: w Polsce

* * *

Źródła ilustracji

- nr 1, 3, 5–11, 13–17, 19: autora
- nr 2: K. Zimmermann, *Die Bauten des Gustav-Adolf-Vereins in Bild u. Geschichte [...]*, t. 1, Darmstadt 1860, s. 218
- nr 4: Hermann Gasch, [w:] „Stahl und Eisen” 1930, z. 50, s. 1768 (nekrolog)
- nr 12: R. Weber (red.), *Schlesische Schloesser*, t. 1, Dresden–Breslau 1909, tabl. 131
- nr 18: F. Pyttel, *Die Eisenindustrie an der Lißwarthe im Kreise Guttentag OS.*, [w:] „Heimatkalender für den Kreis Guttentag” 1939, nr 3, s. 55